

นโยบายเศรษฐกิจหัวเมืองไทยฝั่งตะวันตกสมัยพระบาทปิโยภา
เป็นชาหลวงเทศาภิบาล พ.ศ. 2438 - 2444

ลักษณะนโยบายเศรษฐกิจที่ชักับหัวเมืองฝั่งตะวันตกระยะแรกสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การเปลี่ยนแปลงนโยบายเศรษฐกิจหัวเมืองฝั่งตะวันตกในสมัยปฏิรูปการปกครองนี้ รัฐบาลมีจุดมุ่งหมายที่จะหารายได้แผ่นดินมาใช้ในการปฏิรูปประเทศด้านต่าง ๆ อย่างเต็มที่ โดยเร่งรัดการจัดระเบียบเกี่ยวกับภาษีอากรและผลประโยชน์อื่น ๆ ของรัฐบาลให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงนโยบายดังกล่าวเนื่องจากรัฐบาลต้องการปฏิรูปบ้านเมืองให้ทันสมัยตามแบบตะวันตก เพื่อป้องกันการแทรกแซงของมหาอำนาจต่าง ๆ เช่น อังกฤษและฝรั่งเศส ซึ่งกำลังขยายอิทธิพลอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขณะนั้น โครงการปฏิรูปที่สำคัญต้องอาศัยงบประมาณสนับสนุนจำนวนมากทั้งสิ้น เช่น การแบ่งระบบการทางานต่าง ๆ ของราชการออกเป็นกระทรวงต่าง ๆ และการปรับปรุงการปกครองส่วนภูมิภาคเป็นแบบเทศาภิบาล เป็นต้น ด้วยเหตุนี้รัฐบาลจึงให้ความสำคัญกับการจัดเก็บภาษีอากรที่รัดกุมมากขึ้น โดยเฉพาะในหัวเมืองฝั่งตะวันตกซึ่งมีดีบุกซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่นำรายได้มาให้รัฐบาลจำนวนมาก แต่ผลประโยชน์ยังรั่วไหลเป็นของเจ้าภาษีนามักว่า รัฐบาลเพราะหัวเมืองแถบนี้ใช้ระบบเจ้าเมือง-เจ้าภาษีซึ่งเป็นผลดีกับรัฐบาลเฉพาะในระยะแรก ๆ เท่านั้น เมื่อรัฐบาลไม่สามารถตรวจสอบการจัดเก็บภาษีอากรในหัวเมืองไกล ๆ เช่นนี้ได้น่าเสียดาย เพราะขาดกลไกทางการปกครองที่มีประสิทธิภาพ ระบบเจ้าเมือง-เจ้าภาษีกังกล่าวจึงกลายเป็นผลดีต่อผู้รับผูกขาด ส่วนรัฐบาลตกอยู่ในฐานะผู้เสียผลประโยชน์ ขณะเดียวกันก็ทำให้ราษฎรทั่วไปตกอยู่ใต้อำนาจการผูกขาดทางเศรษฐกิจของเจ้าเมือง-เจ้าภาษี ต้องเสียค่าส่วยและภาษีอากรต่าง ๆ ตามแต่ที่เจ้า

เมือง—เจ้าภาษีและพนักงานในเมืองนั้นจะเป็นผู้กำหนด โดยไม่มีโอกาสร้องเรียนรัฐบาลหรือแก้ไขความเคืองร้อนนี้ได้นอกจากอพยพย้ายถิ่นที่อยู่¹ สภาพการณ์ดังกล่าวจึงนับว่าเป็นอุปสรรคที่สำคัญยิ่งต่อการดำเนินนโยบายของรัฐบาล

การเตรียมงานก่อนที่จะเริ่มใช้นโยบายใหม่นั้น รัฐบาลได้ปรับปรุงการคลังส่วนกลางก่อน เพื่อทำหน้าที่รับผิดชอบดูแลการจัดเก็บและการใช้จ่ายเงินแผ่นดินใหม่ระบียบมากขึ้น โดยตั้งหน่วยงานที่มึหน้าที่ดังกล่าวโดยเฉพาะได้แก่ การตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์และกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ใน พ.ศ. 2416 และ พ.ศ. 2418 ตามลำดับ ส่วนในด้านตัวบุคคลที่จะเป็นผู้ออกไปดำเนินงานตามนโยบายของรัฐบาลในหัวเมืองฝั่งตะวันตกนั้น ได้คัดเลือกข้าราชการส่วนกลางที่มีความสามารถออกไปปฏิบัติราชการโดยให้ไปศึกษาสถานการณ์และปัญหาต่าง ๆ ก่อนที่จะนำนโยบายไปปฏิบัติต่อไป ผู้ที่รัฐบาลแต่งตั้งให้ทำหน้าที่ข้าหลวงเทศาภิบาลหัวเมืองฝั่งตะวันตกคนแรกคือ พระยาทิพย์โกษา (โต โชติกเสถียร) นั้น ได้ออกไปเป็นนุ่กำกับข้าหลวงใหญ่ตั้งแต่ พ.ศ. 2434 ปฏิบัติราชการในฐานะตัวแทนของรัฐบาลร่วมกับเจ้าหนึ่่นเสมอใจราช (เชียร บนนาค) ข้าหลวงที่ 1 และพระนริศราชกิจ (สาย โชติกเสถียร) ข้าหลวงที่ 2 ซึ่งล้วนเป็นข้าราชการจากส่วนกลาง² หลังจากปฏิบัติราชการรวมอยู่ 4 ปี รัฐบาลจึงแต่งตั้งให้เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลฝ่ายทะเลตะวันตกหรือที่เรียกต่อมาว่ามณฑลภูเก็ต การเตรียมบุคคลในลักษณะดังกล่าวมิได้ใช้เพียงในฝั่งตะวันตกเท่านั้น แต่ใช้กับหัวเมืองทางฝั่งตะวันออกด้วย เช่น การส่งพระวิจิตรวรสาสน์ไปเป็นข้าหลวงตรวจราชการหัวเมืองสงขลา พัทลุงและนครศรีธรรมราชก่อนแต่งตั้งเป็นพระยาสุขมณีนวินิก ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราชเป็นต้น³

¹ กจช. ร.5 ม.47/18, เรื่องราชการต่าง ๆ ฝ่ายหัวเมืองปักษ์ใต้ (16 ธันวาคม - 28 มีนาคม ร.ศ. 111).

² กจช. ร.5 ม.53/11, พระยาทิพย์โกษาเป็นข้าหลวงรักษาการเมืองชายทะเลตะวันตกขึ้นกับกลาโหม (7 ตุลาคม ร.ศ. 110 - 15 กรกฎาคม ร.ศ. 111).

³ กจช. ร.5 ม.47/3, เรื่องปกครองท้องที่ทางนครศรีธรรมราช (16 มิถุนายน ร.ศ. 114 - 9 มกราคม ร.ศ. 115).

การเตรียมงานที่สำคัญทั้งสองค่านั้นคงเป็นเพราะรัฐบาลตระหนักถึงปัญหาความ
 สับสนของการจัดเก็บและการใช้จ่ายเงินแผ่นดินว่าเป็นเพราะไม่มีศูนย์กลางควบคุมเรื่องนี้
 โดยตรง การส่งเงินภาษีอากรและการใช้จ่ายเงินดังกล่าวขึ้นอยู่กับหน่วยราชการและเจ้านาย
 ขุนนางหลายแห่ง จึงไม่อาจตรวจสอบและประมาณการใช้จ่ายเงินของประเทศโดยรวมได้
 การตั้งกระทรวงพระคลังมหาสมบัติซึ่งเดิมคืออรัญญากรพิพัฒน์จึงนับได้ว่าเป็นการเริ่มต้นแก้ไข
 เศรษฐกิจของประเทศที่ ส่นการเตรียมบุคคลทำหน้าที่ข้าหลวงเทศาภิบาลซึ่งเป็นผู้ดำเนิน
 นโยบายเศรษฐกิจแทนรัฐบาล โดยให้ไปศึกษาสถานการณ์ก่อน ก็ให้ผลดีในทันทีทำให้รัฐบาล
 เข้าใจสภาพความเป็นไปที่ใกล้ความจริงมากกว่าที่เคยได้รับทราบจากรายงานของขุนนาง
 การเมืองควย พระยาทิพยโกษาเองเป็นผู้ที่มีความเชื่อมั่นตนเองและชื่อตรงต่อหน้าที่เคยเป็น
 ข้าหลวงพิเศษปราบปรามโจรผู้ร้ายในหัวเมืองฝ่ายกลางโหมมาแล้วอย่างไคณล เมื่อได้ไป
 ศึกษาข้อเท็จจริงต่าง ๆ ในหัวเมืองฝั่งตะวันตกก่อนก็ทำให้สามารถดำเนินนโยบายของ
 รัฐบาลได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เมื่อรัฐบาลเริ่มเปลี่ยนแปลงนโยบายเศรษฐกิจในระยะแรก รัฐบาลได้พยายาม
 ปรับปรุงกลไกต่าง ๆ ซึ่งสนับสนุนการจัดเก็บภาษีอากรให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นเช่นกัน ได้แก่
 การปรับปรุงการปกครอง โดยรวมเมืองต่าง ๆ ทางฝั่งตะวันตกเข้าเป็นมณฑลเดียวกัน
 ใน พ.ศ. 2438 คือ ภูเก็ต กระบี่ ตรัง ตะกั่วป่า ตะกั่วทุ่ง พังงา ระนอง¹ ให้ข้าหลวง
 เทศาภิบาลเป็นผู้ควบคุมการปฏิบัติราชการของขุนนางราชการ เมืองอีกระดับหนึ่งในฐานะผู้รับ
 มอบหมายอำนาจในการดำเนินนโยบายต่าง ๆ จากรัฐบาล ข้าหลวงเทศาภิบาลจะต้อง
 รายงานการปฏิบัติหน้าที่หรือปรึกษาขอราชการต่าง ๆ จากรัฐบาลอย่างสม่ำเสมอ นอกจากนี้
 รัฐบาลยังให้อำนาจข้าหลวงเทศาภิบาลจัดระเบียบและอัตรากำลังของข้าราชการในระดับ
 ท้องถิ่นตามความเหมาะสมด้วย เมื่อพระยาทิพยโกษาออกไปเป็นผู้กำกับข้าหลวงใหญ่ก็ให้

¹ กจ. ร.5 ม.2 1/2, รายชื่อมณฑลและเมืองที่แบ่งปกครอง (ร.ศ. 126).

หน้าตาคานก่อนเพื่อให้อำนาจคนเพียงพอ ปัญหาดังกล่าวได้แก่ การที่ข้าราชการหลายต่อหลายคนไม่ได้ไปปฏิบัติหน้าที่ตามท้องที่ซึ่งได้รับมอบหมาย บางที่มีชื่อปรากฏว่ารับราชการอยู่เมืองหนึ่ง แต่ไปพักอาศัยอยู่อีกเมืองหนึ่งไม่มาปฏิบัติราชการตามหน้าที่ มีการตั้งกรมการโดยพลการไม่แจ้งให้รัฐบาลทราบและตั้งข้าชอน เช่น ญวราชการ เมืองภูเก็ตตั้งหลวงวิสุทธิ-สมบัติถึง 2 คน¹ เป็นต้น พระยาทิพยโกษาจึงมีคำสั่งให้ญวราชการสำรวจความเรียบร้อยแล้วทำรายงานเสนอเพื่อดำเนินการลงโทษหรือแต่งตั้งผู้ที่เหมาะสมต่อไป

นอกจากนี้ยังได้มีการปรับปรุงเรื่องการรักษาความสงบให้เป็นแบบแผนมากขึ้น แต่เดิมใช้วิธีเกณฑ์ไพร่ เลกก่าง ๆ เมื่อเกิดความไม่สงบแต่ละครั้ง ครั้นเรียบร้อยก็แสวงก็ปล่อยให้ออกไปประกอบอาชีพตามปกติ หากเกิดเหตุการณ์รุนแรง เช่น อั้งยี่ก่อการจลาจลที่ระนอง และภูเก็ต ญวราชการ เมืองก็ต้องขอกำลังจากเมืองอื่น ๆ ใกล้เคียง ให้ส่งกำลังมาช่วยซึ่งได้จากการเกณฑ์เช่นกัน วิธีดังกล่าวได้ลดความไม่มั่นคงและยังเปิดโอกาสให้เจ้าหน้าที่เกี่ยวข้องกับการเกณฑ์หาผลประโยชน์ได้ควย เช่น เกณฑ์แล้วเก็บเงินจากผู้ถูกเกณฑ์เมื่อพอใจจึงปล่อยไป เกณฑ์คนอื่นเข้ามาแทนเพื่อรับเงินใหม่² เป็นต้น ในสมัยพระยาทิพยโกษาได้เริ่มใช้ระบบพลตระเวนประจำการรับเงินเดือนจากรัฐบาล การดูแลปราบปรามโจรฉวยและรักษาความสงบทั่วไปจึงมีระเบียบดีขึ้น เพราะสามารถฝึกฝนเจ้าหน้าที่พลตระเวนให้มีความสามารถตามต้องการและปฏิบัติราชการได้รวดเร็วกว่าการเกณฑ์เป็นครั้งคราว พลตระเวนที่เริ่มจัดในระยะแรกแบ่งออกเป็นสองหมวดคือ หมวดที่ขึ้นกับนายกองชาวยุโรปและหมวดที่ขึ้นกับนายกอง

¹ กจข. ร.5 ค.14.4 ก./11, จดหมายเหตุของพระยาทิพยโกษากราบทูลกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ 2 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 113.

² กจข. ร.5 ม.53/11, โบบอกพระยาทิพยโกษากราบเรียนสมเด็จพระกลาโหม .
ที่ 16/104 13 ธันวาคม ร.ศ. 111 .

ชาวจีน รวมทั้งสิ้นมีจำนวน 268 คน¹ อย่างไรก็ตามรัฐบาลไม่ค่อยพอใจนักกับการเสริมสร้างกำลังของพลตระเวนด้วยการจ่ายอาวุธที่ดีให้ เพราะเกรงว่าอาวุธเหล่านั้นจะตกอยู่ในมือของอั้งยี่ซึ่งยังคงมีอิทธิพลกว้างขวางทั้งในหมู่ชาวจีน แห่และไทย จึงให้ทบพวบนโยบายใหม่ให้เหมาะสม²การเพิ่มกำลังอาวุธให้พลตระเวนจึงทำได้เพียงในขอบเขตจำกัด ต่อมาการจัดกำลังพลตระเวนในลักษณะที่จัดในเมืองภูเก็ตก็ได้แพร่หลายออกไปในหัวเมืองอื่น ๆ แต่ได้รับอนุมัติให้จัดในเมืองที่มีภาษีอากรสูงพอจะจ่ายเงินเดือนแก่พลตระเวนเหล่านั้น ได้แก่ ระนอง กระบุรี ตะกั่วป่า ตรัง และปะเหลียน ส่วนเมืองที่มีผลประโยชน์ทางด้านภาษีอากรน้อยก็ยังไม่ได้รับอนุมัติให้เพิ่มกำลังพลตระเวนเป็นของตนเอง ให้อาศัยกำลังจากเมืองใกล้เคียงไปก่อน เมืองเหล่านี้ได้แก่ พังงา ถลางและคีรีรัฐนิคม

ทางด้านชายฝั่งรัฐบาลก็ได้อนุมัติให้ชาวหลวงและขุนนางราชการบางเมืองจัดตั้งหน่วยรักษาความปลอดภัยชายฝั่งขึ้น เนื่องจากหัวเมืองด้านนี้มีเรือสินค้าขนไปมามากและหากไม่สามารถขนส่งสินค้าไปยังเมืองท่าป็นังและสิงคโปร์รวมทั้งเมืองท่าอื่นได้อย่างปลอดภัยแล้ว ก็ย่อมกระทบกระเทือนต่อเศรษฐกิจในหัวเมืองส่วนนี้และต่อภาษีอากรของรัฐบาลเองด้วย ภัยที่ร้ายแรงของบริเวณนี้คือโจรสลัดซึ่งมักอาศัยเกาะแก่งชายฝั่งเป็นที่ซ่อนตัว หากปล่อยทิ้งไว้ไม่ปราบปรามเสียให้ทันทางที่ก่อกวนนำความเดือดร้อนมาให้อย่างที่เคยปรากฏในสมัยปลายกรุงศรีอยุธยาและรัตนโกสินทร์ ขณะนั้นพระยารัชฎานุประดิษฐานุวรการ เมืองตรังได้ดำเนินการจัดหาเรือลาดตระเวนชายฝั่งเมืองตรังขึ้น แต่ต้องไ้ขายได้จากภาษีอากรในเมือง

¹ กช. ร.5 ม.53/11, ใบบอกจมน้เสมอใจราชการเรียนสมุหพระกลาโหม
ที่ 8/66 25 พฤษภาคม ร.ศ. 111.

² กช. ร.5 ค.14.4 ข/1, พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 5 ถึงพระยาทิพโกษา
(ไม่ปรากฏวันเดือนปี).

นั้นเป็นค่าใช้จ่ายประจำเรือ เพราะรัฐบาลไม่มีงบประมาณ¹ ทั้ง ๆ ที่การลงทุนดังกล่าวเป็นการลงทุนที่คุ้มค่าในระยะยาว จะทำให้รัฐบาลสามารถจัดเก็บภาษีอากรจากการค้าขายระหว่างประเทศได้มากขึ้น เพราะพ่อค้าได้รับความสะดวกและความปลอดภัยในการเดินทางขนส่งสินค้าโดยเฉพาะระหว่างเมืองตรังกับหัวเมืองมลายูอื่น ๆ และระหว่างเมืองท่าต่าง ๆ ทางฝั่งตะวันตกกับเมืองปีนัง ผลงานเรื่องนี้จึงเป็นการมองการณ์ไกลของพระยารัษฎานุประดิษฐ์^๑ ซึ่งจะเป็นแนวทางสำหรับการปรับปรุงความปลอดภัยชายฝั่งต่อไป

การปรับปรุงระบบจัดเก็บภาษีอากร ส่วยและการผูก

ระหว่าง พ.ศ. 2428 - 2433 ก่อนสมัยพระยาทิพย์โกษา หัวเมืองฝั่งทะเลตะวันตกหลายเมืองไม่ไต่ส่งเงินตามกำหนดเวลา ค่าเงินภาษีอากรไว้เป็นจำนวนมากค้างการวางต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กจร. ร.5 ม.47/8, สารตราเจ้าพระยาอัครมหาเสนาฯถึงพระยารัษฎานุประดิษฐ์ ที่ 26/4009 4 สิงหาคม ร.ศ. 111.

ตารางที่ 6 เงินภาษีอากรค้างส่งตามเมืองต่าง ๆ พ.ศ. 2428 - 2433¹

เมือง	จำนวนเงิน (บาท)
ศรี	94,560
ตะกั่วป่า	69,638
ตะกั่วทุ่ง	64,795
ภูเก็ต	57,736
ระนอง	45,244
พังงา	32,481
กลาง	10,646
คีรีรัฐนิคม	4,517
กระบี่	907
รวมทั้งสิ้น	729,117

รัฐบาลได้ใช้วิธีลงโทษผู้ที่บกพร่องในการส่งเงินภาษีผลประโยชน์ต่าง ๆ เด็กขาดหลายครั้ง เช่นใน พ.ศ. 2433 ได้คุมตัวพระยาภูเก็ตโลหเกษตรารักษ์ (ลำทวน) มาไว้ที่กรุงเทพฯ ต่อมาให้ยึดบ้านและทรัพย์สินในหนี้ภาษีอากรและคอกเบี้ยแก่รัฐบาลซึ่งมีมูลค่าถึง 53,932.5 เหรียญเม็กซิกันและถอดออกจากตำแหน่งเจ้าเมืองด้วย² มีการลงโทษพระอนุรักษโยธา (กลิ่น) ข้าหลวงใหญ่ ถูกจำขังถึง 13 เดือน ในฐานะที่ไม่สามารถเร่งรัดภาษีได้ตามที่กำหนดไว้

¹ กจข. ร.5 ค.14.4 ข/4, จดหมายกราบบังคมทูลของกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ ที่ 102/8042 14 ธันวาคม ร.ศ. 109.

² กจข. ร.5 ค.14.4 ข/7, เรื่องส่งวิธีคิดแทนเงินเรื่องต่าง ๆ (หัวเมือง ตั้งแต่ทะเลตะวันตก) 113/3 (4 มิถุนายน - 4 กรกฎาคม ร.ศ. 115).

และใน พ.ศ. 2435 พระยาศรีธรรมราช (หนูเล็ก โคมารกุล ๗ นคร) ข้าหลวงใหญ่ระหว่าง พ.ศ. 2433 - 2434 ก็ถูกจำขังเป็นเวลา 2 เดือนกับ 21 วัน¹ เพราะสาเหตุเดียวกัน

อย่างไรก็ตามวิธีการของรัฐบาลมีอาจแก้ไขการรั่วไหลของเงินภาษีอากรได้ วิธีการนี้เพียงแต่ทำให้ได้รับเงินภาษีอากรตามกำหนด ส่วนเจ้าเมือง - เจ้าภาพก็ยังคงค้ากำไรจากราษฎรต่อไป จำนวนภาษีอากรจึงมิได้เพิ่มมากขึ้นเท่าที่ควรจะเป็น ทั้งยังก่อให้เกิดปฏิกิริยาต่อต้านจากเจ้าเมือง - เจ้าภาพและคนจีนในหัวเมืองส่วนนี้อีกด้วย รัฐบาลจึงเริ่มเปลี่ยนวิธีการเร่งรัดภาษีโดยพยายามหลีกเลี่ยงการลงโทษรุนแรง เพราะเกรงว่าหากเกิดความไม่สงบขึ้นในหัวเมืองส่วนนี้อาจเป็นสาเหตุให้เกิดการแทรกแซงจากมหาอำนาจตะวันตกเช่น อังกฤษ และฝรั่งเศสได้ โดยเฉพาะอังกฤษนั้นสนใจและพร้อมจะแทรกแซงการปกครองชาวจีนในหัวเมืองฝั่งตะวันตกอยู่เสมอคงจะเห็นได้จากการแทรกแซงในกรณีเงินแปกอีมาพระอิศราธิไชย เป็นต้น รัฐบาลในขณะนั้นก็ไม่อยู่ในฐานะที่จะเสี่ยงต่อกองทัพดังกล่าว จึงหันไปใช้วิธีละมุนละม่อมขึ้นกว่าเดิม เช่น เมื่อพระยาพิชัยโกษาขออำนาจจับกุมพระยาเสนานุสิต (เอี่ยม) ผู้ว่าราชการตะกั่วป่าและพระบริสุทธิโลหุมณี (กล่อม) ผู้ว่าราชการเมืองตะกั่วทุ่งในฐานะที่ไม่ส่งภาษีอากรตามกำหนด ก็ไม่ได้รับความเห็นชอบจากรัฐบาลทั้งสองราย เพราะทั้งสองคนเป็นเชื้อสายตระกูล ๗ นคร ซึ่งเกี่ยวคองกับพระราชวงศ์และมีอิทธิพลอยู่ในหัวเมืองฝั่งตะวันออก เกรงว่าถ้าใช้มาตรการรุนแรงโดยทันทีจะก่อให้เกิดความไม่พอใจอย่างกว้างขวางและอาจทำให้ต้องเสียโอกาสของความมุนวายได้ รัฐบาลจึงขอให้ข้าหลวงมอญยื่นในระยะแรกก่อนโดยให้ระยะก่อนส่งภายในหนึ่งถึงสามเดือนตามแต่สมควร ต่อมาเมื่อการมอญยื่นไม่ไค้ผลจึงลงโทษโดยเก็บค่าอา

¹ กจข. ร.5 ม. 53/11, พระยาพิชัยโกษาเป็นข้าหลวงรักษากร เมืองชายทะเล ตะวันตกขึ้นกับกลาโหม, (7 ตุลาคม ร.ศ. 110 - 15 กรกฎาคม ร.ศ. 111).

ควบคุมตัวพระยาเสนาบดีธิดาเร่งภาษีอากรที่กรุงเทพฯ¹ ส่วนพระบริสุทธโชติหมื่นไฉนไฉน
ส่งตามกำหนดจึงพ้นโทษ

การใช้วิธีเค็ชชากรเร่งรัศภาชีแม่จะไคยอนณลงบ้างในบางกรณีก็ยั้งทำให้เกิดควา
ปั่นป่วนในการประมุลาภาษีอากร ปีต่อ ๆ มาควย ที่เห็นไค้ชัดคือ การประมุลาภาษีอากรที่ภเกิด
พ.ศ. 2435 เมื่อพระยาภเกิดโชหเกษตรารักษ์ (ลำควน) ไม่สามารถรับผูกขาดเป็นเจ้าภาชี
ตามระบบเหมาเมืองต่อไป จึงไค้กระจายการผูกขาดให้คนจีนอื่น ๆ รับทำภาษีอากรแทน โดย
คนจีนที่มีทุนและความสามารถประมุลาผูกขาดไปแทน แต่เมื่อรัฐบาลใช้นโยบายเร่งรัศภาชีอากร
คั้งกล่าวและมีผูกเร่งเงินและถูกจำซึ่งควยเรื่องนี้มากกว่า 30 ราย จึงไม่มีผู้ประมุลา
ภาษีอากรใน พ.ศ. 2435 เพราะเห็นว่ากางเงินหลวงไม่ไค้คั้งที่เคยเป็นมาและเกรงจะถูก
ลงโทษหนัก รวมทั้งเกรงว่าจะไม่ไค้สิทธิพิเศษอื่น ๆ ซึ่งเคยได้รับจากยวราชการ เพราะ
เห็นว่าพระยาพิทยโกษาเป็นคนเข้มงวด พวกจีนอื่น ๆ ที่ต้องการประมุลาแข่งขันกับพวกเดิมก็
สามารถหาทุนได้เพียงพอ เพราะพอคั้งเงินที่สิงคโปร์และปีนังซึ่งเป็นแหล่งเงินทุนต้องประมุกับ
ปัญหาการทำมาหากินฝืดเคืองไฉนนั้นเช่นกัน² ในที่สุดพระยาพิทยโกษาเกรงว่าจะเกิดผล
กระทบกระเทือนต่อรายไค้แผ่นดิน จึงเรียกเจ้าภาษีพวกเดิมให้รับทำภาษีอากรที่พอจะไค้กำไร
ค้ โดยยอมลดจำนวนเงินประมุลงน้อยกว่าเดิม การแก้ปัญหานี้ไค้ผลค้ในแง่ที่มีผู้รับประมุลา
ตามต้องการ แต่เป็นการเปิดโอกาสให้เจ้าภาษีบางคนฉวยโอกาสลดเงินประมุลาโดยอ้างว่า
ขาดทุน เช่น อากรบอนเบี้ยซึ่งทำรายไค้สม่ำเสมอมาตลอดให้รัฐบาลปีละไม่บ่อย แต่ใน พ.ศ.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กจช. ร.5 ค. 14.4 ก/3, เรื่องภาษีอากรเมืองตะกั่วทอง, (30 เมษายน
ร.ศ. 111 - 15 กรกฎาคม ร.ศ. 112).

² กจช. ร.5 ค. 14.47/1, ภาษีอากรหัวเมืองชายทะเลตะวันตก, (17 ธันวาคม
ร.ศ. 108 - 1 เมษายน ร.ศ. 112).

2435 นายอัครรับทำเพียง 8,000 เหรียญเท่านั้น¹ ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่านโยบายเร่ง
 ภาษีนี้ให้ผลดีและผลเสียซึ่งรัฐบาลต้องปรับปรุงแก้ไขต่อไป

การจัดเก็บภาษีอากรโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลโดยตรง

ใน พ.ศ. 2435 รัฐบาลให้ชาหลวงใหญ่ประเมินภาษีอากรของแต่ละเมือง เพื่อ
 เตรียมตรวจสอบการประเมินภาษีอากรใน พ.ศ. 2436 หากเจ้าเมือง - เจ้าภาษีหรือพ่อค้า
 จีนคนใดประเมินต่ำกว่าที่กำหนดไว้ โดยอ้างว่าชาคนก็จะได้ใช้ประโยชน์และเป็นประโยชน์ใน
 การตัดสินใจดำเนินนโยบายอื่น ๆ ต่อไป โดยเฉพาะการยกเลิกการผูกขาดของเจ้าเมือง
 เปลี่ยนเป็นพนักงานจัดเก็บภาษีอากรของรัฐบาลโดยตรง หรือที่เรียกในสมัยนั้นว่าการจัดเก็บ
 แบบ "ราชาธิปไตย"

การประเมินภาษีอากรในหัวเมืองฝั่งตะวันตกนั้นพระยาพิพิธโกษาธิบดีประเมินจาก
 การส่งคูปูออกจากเมืองและการค้าขายต่าง ๆ เช่น สุรา หมูและบ่อนเบี้ย ยกเว้นในเมือง
 ตรังและเมืองฉวาง ซึ่งไม่ครบกำหนดการผูกขาดครั้งก่อน ส่วนเมืองภูเก็ตก็ไม่ได้มีการประ-
 เมินไว้เช่นกัน เพราะได้เริ่มดำเนินการไปแล้วตั้งแต่พระยาภูเก็ทเกิดโทษเทศราชักษ์ถูกถอดออก
 จากตำแหน่ง จึงจะเห็นการประเมินภาษีอากรในเมืองอื่น ๆ ที่เหลือได้ จากตารางต่อไปนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ เรื่องเดียวกัน.

ตารางที่ 7 การประเมินภาษีอากรเมืองต่าง ๆ พ.ศ. 2435¹

เมือง	จำนวนเงินที่ประเมินไว้ (ชั่ง)
ระนอง	2200 - 2700
ตะกั่วป่า	2000 - 2500
ตะกั่วทุ่ง	400 - 500
พังงา	400 - 500
คีรีรัฐนคร	60 - 80

เมื่อมีการประมูลภาษีอากรใหม่ใน พ.ศ. 2436 เจ้าเมืองต่าง ๆ ขอลดภาษีและ
อุทธรณ์ว่าไม่สามารถจัดส่งได้ตามที่รัฐบาลประเมินไว้ รัฐบาลจึงใช้เรื่องนี้เป็นข้ออ้างยกเลิก
สิทธิการผูกขาดเดิมของเจ้าเมือง-เจ้าภาษี เช่น กรณีพระยารัตนเศรษฐี (คอซิมก้อง)
เสนอเงินประมูลเพียง 400 ซึ่งโดยไม่มีผู้อื่นกล้าประมูลแข่ง แต่จำนวนดังกล่าวต่ำกว่าที่
รัฐบาลประเมินไว้ จึงโปรดฯ ให้เปลี่ยนมาใช้วิธีจัดเก็บภาษีอากรใหม่ตามแบบ "ราชาธิปไตย"
โดยให้เหตุผลอย่างละมุนละม่อมว่า

"... หากควรให้พระยารัตนเศรษฐีผู้ว่าราชการเมืองระนองรับผูกขาดภาษีอากรใน
เมืองระนองไปทำเสียเองเป็นส่วนตัว ไม่ เป็นการชักกำลังของพระยารัตนเศรษฐี
ผู้ว่าราชการเมืองระนองมาใส่ในเนื้อหาพระราชทรัพย์อยู่ ถ้าเป็นการไต่ค่าไรเหลือเพื่อ
กีฬาสมควรมีจะชักเงินสำหรับบำรุงบ้านเมืองไปเกินสมควรไม่..."²

¹ กจช. ร.5 ค.๓4.4 ข/6, เรื่องภาษีอากรต่าง ๆ ทางเมืองชายทะเลตะวันตก
(7 มกราคม ร.ศ. 111 - 10 พฤศจิกายน ร.ศ. 112).

² เรื่องเดียวกัน, สำเนาสารตรากรมหมื่นราชปิระพัชรพงศ์ถึงพระยารัตนเศรษฐี
ที่ 958/15143 19 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 111.

สำหรับเมืองตะกั่วทุ่งนั้น พระบริสุทธิโลหมิญวาราชการเมืองขอนแก่นภาชีอากร 7 ปี โดยลดเงินประมุลงจากเดิม เหลือปีละ 300 ซึ่ง เมื่อครบกำหนดจะทำให้เงินหลวงลดลงทั้งหมดเหลือ 1,687 ซึ่ง พระยาพิชัยโกษาจึงให้เปลี่ยนมาเป็นการจ้กเก็บแบบใหม่ ทางรัฐบาลได้นับสนุนเรื่องนี้โดยเห็นว่า ถึงจะได้เงินภาชีอากรน้อยกว่าที่พระบริสุทธิโลหมิญเสนอ พระยาพิชัยโกษาก็ไม่ตองชกไซ้ เพราะถือว่าเป็นการเริ่มศนที่มีผลดีต่อรายได้ของรัฐบาลในระยะยาว ปรากฎว่าพระยาพิชัยโกษาคำเนินงานไคยลคี สามารถจ้กเก็บภาชีอากรได้กำไรถึง 277 ซึ่งเศษควย¹ ส่วนการเปลี่ยนแปลงในหัวเมืองอื่น ๆ ก็เป็นไปควยคี่หลังจาก พ.ศ. 2436 เป็นต้นมา

รัฐบาลไคยออกคำสั่งให้เจ้าเมืองคังกล่าวข้างศนเป็นเจ้าพนักงานเก็บภาชีของรัฐบาลไคยตรงไคยมีหลักปฏิบัติคังนี้คือ²

1. ภาชีอากรรายได้ ญววาราชการเมืองเห็นควรให้ญกชาติให้ปรึกษากับข้าหลวงใหญ่ ข้าหลวงใหญ่ตกลงเห็นชอบจึงให้คำเนนการไคยพร้อมบ้ตองมีใบบอกแจ้งให้กระทรวงพระคลังสมบัติทราบเป็นหลักฐาน ถ้าความเห็นไม่ตรงกันให้ส่งสำเนาความเห็นของข้าหลวงใหญ่และญววาราชการเมืองมาให้กระทรวงพระคลังมหาสมบัติพิจารณาตัดสิน
2. การใช้จ่ายเงินค่าไซสอยตาง ๆ ในการเก็บภาชีอากรนี้ ญววาราชการเมืองเคยปฏิบัติไคยไคย อนุญาตให้กระทำไคยในขอบเขตของกฎหมายที่เคยกระทำมา
3. เงินที่เหลือจ่ายจากการเก็บภาชีอากร ให้พระราชทานแกญววาราชการเมืองและกรมการรอยละสิบ เป็นค่าตอบแทนในการปฏิบัติราชการ เงินที่เหลือแบ่งออกเป็น 4 ส่วน

¹เรื่องเดียวกัน, จคหมายกราบบังคมขอร้องพระยาพิชัยโกษา ที่ 17/337

14 มิถุนายน ร.ศ. 112.

²เรื่องเดียวกัน, หนังสือของกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ ถึง พระยาพิชัยโกษา ที่ 877/14661 8 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 111.

ให้ยุวราชการเมืองหัตถ์ไวหนึ่งส่วน สำหรับจ่ายในการทำนุบำรุงบ้านเมืองตามคำสั่งกระทรวง
 กลาโหมอนุญาต เงินจำนวนนี้กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ตั้งไว้ที่กระทรวงกลาโหม เมื่อยุว
 ราชการเมืองไชยคายไปเท่าใดให้แจ้งกระทรวงกลาโหมให้ชัดเจนจะได้หักไชยกระทรวง
 พระคลังให้เรียบร้อย ส่วนเงินที่เหลืออีก 3 ส่วน ให้ส่งตรงต่อข้าหลวงใหญ่ทุกครั้ง เมื่อสิ้น
 บัญชีรายเดือน เพื่อจะได้นำเงินฝากธนาคาร มีใบบอกพร้อมทั้งใบเสร็จแจ้งมายังกระทรวง
 พระคลังมหาสมบัติ

4. ทุกสิ้นเดือนให้ยุวราชการเมืองท่าบั่วชี่ ภาชีอากรที่เก็บได้ว่าเป็นเงินเท่าไร
 หักค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ยื่นข้าหลวงใหญ่ดังกล่าวมาแล้วภายใน 7 วันของเดือนที่ 2 เมื่อข้าหลวง
 ใหญ่ตรวจสอบถูกต้องแล้ว ให้ส่งบัญชีนั้นมายังกระทรวงพระคลังมหาสมบัติโดยด่วน เมื่อสิ้นปี
 ให้ยุวราชการเมืองท่าบั่วชี่ซึ่งบปียื่นต่อข้าหลวงใหญ่ในเดือนที่ 3 ของปีต่อไป เพื่อตรวจสอบ
 และส่งมายังกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ เช่นกัน

5. ข้าหลวงใหญ่มีอำนาจตรวจตราว่ากล่าวการปฏิบัติราชการของยุวราชการ
 เมืองในการเก็บภาษีอากร หากยุวราชการเมืองมีความเห็นขัดแย้งให้ทำหนังสือยื่นมายัง
 ข้าหลวงใหญ่ เพื่อจะได้นำเสนอต่อกระทรวงพระคลังมหาสมบัติดำเนินการสั่งการต่อไป

เมื่อพิจารณาขอควรปฏิบัติของเจ้าพนักงานภาษีอากรแล้ว จะเห็นว่าทางราชการ
 พยายามใช้วิธีการต่าง ๆ ที่จะสามารถลดข้อขัดข้องในการปฏิบัติของยุวราชการหัวเมืองแถบ
 นี้ยิ่งขึ้นได้ เช่น การประมวลภาษีเป็นผลประโยชน์ส่วนตัวของยุวราชการเมือง การส่งเงิน
 ภาษีอากรมายังกรุงเทพฯ การจ่ายเงินรายได้ของยุวราชการเมืองและกรมการ รวมทั้งการ
 แก้ไขปัญหาขัดแย้งระหว่างยุวราชการเมืองเองกับข้าหลวงใหญ่ แต่ระเบียบดังกล่าวยังคง
 เปิดโอกาสให้มีการผูกขาดภาษีอากรใหม่บางอย่างหากยุวราชการและข้าหลวงเห็นสมควร
 โดยนายทุนจีนรับผูกขาดภาษีปลักย่อยต่าง ๆ ดังนั้นเมื่อได้จัดระบบภาษีอากรใหม่ตั้งแต่

พ.ศ. 2436 เป็นต้นมา จึงมีภาษีอากรสองประเภทใหญ่ดังนี้¹

1. ภาษีอากรที่ข้าหลวงหรือผู้ว่าราชการเมืองจัดเก็บให้แก่รัฐบาลโดยตรง ซึ่งปรากฏตามเอกสารสมัยนั้นเรียกว่า "ภาษีคอเวอนเมนต์" มี 5 อย่างคือ อากรฝิ่น, อากรค้ำบักและค่าศัตราค้ำบัก, อากรสุรา, ภาษีย้อยชักสามและภาษียัดเกวียนเรือจ้าง

2. ภาษีอากรที่ให้ผู้ประมวลผูกขาดมี 16 อย่างได้แก่

อากรสุรานอกเมือง

อากรบอนเบี้ย

อากรค้ำบักบางตำบล

ภาษีหอย, ไซมุก

ภาษีสุกร

ภาษียับชื้อแรบางตำบล

ภาษีข้าวเหนียว

ภาษีไม้กระดาน

ภาษีเกลือ

ภาษีโรงจํานำ

ภาษีฟองไซจระเม็ด

ภาษีหญิงบำรุงถนน

ภาษีปลาสด

อากรคาน้ำ

ภาษีปลิงทะเล

ภาษีชนค้ำบักในเมือง

¹ กจข. ร.5 ค.14.4 ข/4, เรื่องเร่งเงินภาษีอากรที่ค้างตามหัวเมืองชายทะเลตะวันตก (7 ธันวาคม ร.ศ. 110 - 20 พฤษภาคม ร.ศ. 111).

การใช้วิธีจ้กเก็บภาษีแบบใหม่ก่อให้เกิดผลหลายประการทั้งต่อรัฐบาล เจ้าเมือง - เจ้าภาษี พ่อค้าจีนและราษฎรกล่าวคือ

ประการแรก รัฐบาลได้รับภาษีอากรมากขึ้นเพราะสามารถยกเลิกสิทธิผูกขาดทางเศรษฐกิจของกลุ่มอิทธิพลท้องถิ่นให้เหลือน้อยลง

ประการที่สอง ผู้ว่าราชการเมืองต้องเปลี่ยนฐานะมาเป็นพนักงานจ้กเก็บภาษีให้รัฐบาลโดยตรงแทนที่จะเป็นผูกขาดทำให้มีการขยายการลงทุนและการประกอบอาชีพอื่น ๆ โดยเอกชนกว้างขวางขึ้น

ประการที่สาม พ่อค้ายาทุนจีนมีโอกาสเข้ามาหาประโยชน์จากการผูกขาดและการลงทุนคานาง ๆ แทนผู้ว่าราชการเมือง ซึ่งต้องลดบทบาทลงไปเพราะรัฐบาลยกเลิกระบบเจ้าเมือง - เจ้าภาษี พวกนี้ส่วนใหญ่รลทางหาประโยชน์ต่าง ๆ ในหัวเมืองฝั่งตะวันตก เพราะเคยเป็นผู้รับช่วงหรือ "ลูกช่วง" ให้กับเจ้าเมือง - เจ้าภาษีมาก่อน บางพวกเคยร่วมงานในฐานะเป็นเจ้าพนักงานจ้กเก็บภาษี หรือเป็นกรมการเมืองของผู้ว่าราชการมาก่อน

ประการที่สี่ ราษฎรทั่วไปถูกกดขี่น้อยลงกว่าเดิม เพราะการยกเลิกระบบผูกขาดแบบเจ้าเมือง - เจ้าภาษี ทำให้เจ้าเมืองไม่สามารถกำหนดราคาและปริมาณสินค้าในตลาด ซึ่งเป็นที่ต้องการของราษฎรได้อีก แต่อย่างไรก็ตามความเสียหายของราษฎรก็ยังคงมีอยู่ แม้จะลดน้อยลง เพราะรัฐบาลยังเปิดโอกาสให้มีการผูกขาดของเจ้าภาษีนายอากร เพียงเพราะรัฐบาลมีโอกาสสองต่อสองแล มีให้เจ้าภาษีนายอากรใช้อำนาจบีบบังคับให้ราษฎรเสียภาษีให้พิถีพิถัน หรือเร่งรัดด้วยวิธีรุนแรงอย่างไม่เป็นธรรม

จะเห็นได้ว่าความจำเป็นงานของพระยาพิพิธโกษาก่อให้เกิดผลดีต่อรัฐบาล เพราะสามารถสนองนโยบายการเพิ่มรายได้แผ่นดินให้มากขึ้นตามวิธีการที่วางไว้ แต่ก็นำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างพระยาพิพิธโกษาเองกับเจ้าเมือง - เจ้าภาษีที่เสียผลประโยชน์ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดได้แก่ กรณีของพระบริสุทธิโลหภูมิผู้ว่าราชการเมืองตะกั่วทุ่ง ซึ่งมีกรณีพิพาทกับพระยาพิพิธโกษาหลายเรื่อง เช่น เมื่อพระยาพิพิธโกษามีหนังสือราชการไปเชิญพระบริสุทธิโลหภูมิ มาปรึกษาราชการเกี่ยวกับกำรโอนงานภาษีอากรที่ตะกั่วทุ่งเป็นของหลวง

ก็ได้รับคำปฏิเสธรหลายครั้ง เรื่องนี้เจ้าพระยาพลเทพได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระบาท-
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงมีพระราชวินิจฉัยว่า ข้าหลวงใหญ่ทำตามหน้าที่
ส่วนพระบริสุทธิโคดมมิคงขัดเคือง เพราะเข้าใจว่า เป็นการกลั่นแกล้งส่วนตัว เรื่องนี้ทำให้
เกิดอุปสรรคต่อราชการแผ่นดินและพระองค์ก็ได้มีพระบรมราชโองการตักเตือนมายังพระยา-
ทิพย์โกษาอยู่เสมอ เพื่อมิให้เหตุการณ์ลุกลามใหญ่โต¹ พระยาทิพย์โกษาเองเป็นผู้ที่ซื่อตรงต่อ
ราชการโดยเคร่งครัด โดยมิได้ถือเป็นการกลั่นแกล้งเฉพาะตัวบุคคล ดังจะเห็นได้จากการ
ให้พระนรเทพภักดีใช้หนี้เงิน ซึ่งพระยาทิพย์โกษาได้กราบบังคมทูลไว้ว่าที่ทำเช่นนั้นก็เพื่อรักษา
ผลประโยชน์ของแผ่นดินด้วยความยุติธรรมดังปรากฏในคำกราบบังคมทูลดังนี้

“ . . . ข้าพระพุทธเจ้าตรวจบัญชีพบรายที่อ้างว่าเงินขาดจำนวนที่พนักงานคุมซึ่งมอบให้
พนักงานเก็บ ๆ รักษา จึงจำเป็นต้องบังคับพระนรเทพฯ ผู้รับผิดชอบใช้ตามธรรมเนียม
นิยมโรงภาษีเงินแต่การที่จริงเงินรายนี้พระนรเทพฯ ก็มีต้องใช้เงินของตัวเอง เพราะ
มีพนักงานเก็บ พระนรเทพฯ ก็ต้องบังคับให้พนักงานที่เก็บใช้แต่ครั้งข้าพระพุทธเจ้าจะ
บังคับให้พนักงานที่เก็บใช้ ก็จะเป็นธรรมเนียมไปในราชการภายนอก ขวดยพนักงานเก็บ
เงินเป็นคนของผู้จัดการ เลือกลงตามใจชอบก็ต้องรับผิดชอบด้วย . . . จะได้ตรวจ
ตรารักษาการโดยแข็งแรง ราชการจะไค่เรียบร้อย . . . พระนรเทพฯ เองก็ได้
บังคับให้พนักงานผู้เก็บเงินใช้แล้ว . . . ”²

ความซื่อตรงต่อหน้าที่ของพระยาทิพย์โกษานับได้ว่าเป็นคุณสมบัติสำคัญที่ทำให้การ
เปลี่ยนแปลงระบบจัดเก็บภาษีอากรของรัฐบาลไค่คล เป็นการปูทางไว้ให้ข้าหลวงเทศาภิบาล
คนต่อ ๆ มา ได้ดำเนินนโยบายปรับปรุง เศรษฐกิจไค่สะดวกมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามเมื่อ

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กจร. ร.5 ก. 14.4 ข/6. เรื่องภาษีอากรต่าง ๆ ทางเมืองชายทะเลตะวันตก
พระบรมราชโองการถึงพระยาทิพย์โกษา ที่ 34/7937 8 กันยายน ร.ศ. 112.

² กจร. ร.5 14.4 ข/6. จดหมายกราบบังคมทูลของพระยาทิพย์โกษา
ที่ 17/337 14 มิถุนายน ร.ศ. 112.

เปลี่ยนตัวข้าหลวงเทศาภิบาลเป็นพระนริศราชกิจใน พ.ศ. 2441 งานส่วนใหญ่ก็เป็นการรักษา
 ความสงบเรียบร้อยและการปรับปรุงการคมนาคมทางบกบางสายเพื่อสนับสนุนอุตสาหกรรม
 เหมืองแร่และการค้าขายของประชาชนแต่เพียงเล็กน้อย เพราะพระนริศราชกิจได้รับราชการ
 เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนี้เพียงปีเดียวก็โปรดฯให้ย้ายไปเป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑล
 พายัพ แมวข้าหลวงเทศาภิบาลผู้นี้จะมีประสบการณ์ในหัวเมืองส่วนนี้มานานตั้งแต่สมัยพระ
 ยาทิพย์โกษาออกมาเป็นผู้กำกับข้าหลวงใหญ่ โดยได้ทำหน้าที่ข้าหลวงคนที่ 2 ผู้ช่วยของจมีน
 เสมอใจราช (เจียร บุนนาค) แต่คงจะไม่มีฐานอำนาจพอที่จะใช้ควบคุมชาวจีนซึ่งเป็นคนส่วน
 ใหญ่ในมณฑลนี้ได้เท่าที่ควร รัฐบาลจึงเปลี่ยนตัวข้าหลวงเทศาภิบาลโดยให้พระยารสสิทธิ -
 เสวีวัฒน์ (โต๊ฮัก ภัทรนาวิก) ขุนนางไทยเชื้อสายจีนมาปฏิบัติราชการแทนแต่ก็มีได้มีผลงาน
 ก้าวหน้าไปกว่าเดิมเพราะเกิดปัญหาอย่างเดียวกัน ผลงานที่ปรากฏส่วนใหญ่ เป็นการเสนอ
 ขอปรับปรุงภาษีอากรบางอย่างที่ยังซ้ำซ้อนหรือที่ก่อความเดือดร้อนแก่อุตสาหกรรมเหมืองแร่
 ใน พ.ศ. 2444 จึงโปรดฯให้ไปเป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลชุมพร ขณะเดียวกันนี้
 ราชการเมืองตรังคือพระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ (คอซิมบี๊) ได้แสดงความสามารถริเริ่มโครง
 การปรับปรุงเศรษฐกิจของเมืองตรังให้เจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว เป็นที่พอใจของรัฐบาลมากขึ้น
 กว่าผลงานของข้าราชการคนอื่น ๆ รัฐบาลจึงเริ่มเห็นว่านโยบายเกี่ยวกับการเลือกตัวบุคคล
 จากส่วนกลางมาดำรงตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนี้ควร เปลี่ยนเป็นการตั้งจากบุคคลที่มี
 ความสามารถในท้องถิ่น จึงโปรดฯให้แต่งตั้งพระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ ให้ดำรงตำแหน่งข้าหลวง
 เทศาภิบาลแทน ซึ่งจะได้อำนาจบริหารของพระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ ในฐานะผู้ดำเนิน
 นโยบายเศรษฐกิจของรัฐบาลที่สำคัญยิ่งหนึ่งในรัชกาลนี้ในบทต่อไป

การผูกปี

ก่อนหน้าการผูกปีมีปัญหาทั้งด้านวิธีการและการขาดกำลังคนที่มีประสิทธิภาพ โดย
 ไม่มีเจ้าหน้าที่รับผิดชอบแน่นอนเป็นสัดส่วน เมื่อส่งข้าหลวงออกไปผูกปีก็มักไม่สามารถทำงาน
 ได้เต็มที่ เพราะบางที่รองรับติชอบมากเกินไป เช่น ข้าหลวงคนหนึ่งรองรับติชอบการผูกปี
 ถึง 7 - 8 เมือง ข้าหลวงบางรายรับตัวแสดงการเสียค่าผูกปีแล้วไปให้เสมียนนายหรือ

ผู้ว่าราชการเมืองทำหน้าที่แทนโดยพลการ จึงมีการทุจริตหาผลประโยชน์ส่วนตัวเสมอ
บางเมืองก็ไม่มีการผูกปี้เลย เพราะความบกพร่องของชาหลวงผูกปี้ รัฐบาลไม่อาจแก้ไข
เรื่องนี้ได้เพราะชาคกลโคตคิดตามควบคุมการปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าว

ต่อมารัฐบาลได้เปลี่ยนวิธีการคือให้ผู้ว่าราชการเมืองรับผิดชอบโดยตรง และเมื่อ
ใช้ระบบชาหลวงใหญ่ตรวจการหัวเมืองก็ได้ควบคุมผู้ว่าราชการในเรื่องนี้ยิ่งขึ้นหนึ่ง รวมทั้งมี
การใช้เอกสารแสดงการผูกปี้ชัดเจนและง่ายต่อการตรวจสอบมากขึ้น¹ จึงลดการทุจริตและ
การเก็บชาซอลลงได้ แม้จะไม่หมดไปทีเดียวแต่ก็นับว่าดีขึ้นกว่าเดิมพอสมควร

เอกสารที่รัฐบาลใช้แสดงการผูกปี้เงินแยกแยะประเภทของชาจีนเป็น 4 ประเภท
โดยให้สิทธิพิเศษยกเว้นแก่เงินที่เป็นข้าราชการและคนในบังคับชาติอื่น ส่วนเงินที่ราษฎรก็ไม่ต้อง
ผูกข้อมือ แต่ให้เสียในอัตราคนละ 6 บาทต่อ 3 ปี ซึ่งสูงกว่าปกติ ถ้าเป็นคนจีนทั่วไป เสีย
ในอัตราคนละ 4 บาท และต้องผูกปี้เป็นเครื่องหมายที่ข้อมือ พวกสุดท้ายคือเงินอพยพเข้ามา
ใหม่ ซึ่งเรียกว่าเงิน "นั่งแคะ" เสียเงินเมื่อขึ้นจากเรือ 1 สลึง ชาหลวงที่จับเก็บผลประโยชน์
จะได้รับผลตอบแทน 10 เปอร์เซ็นต์ของเงินทั้งหมดที่เก็บได้² การปรับปรุงระเบียบผูก
ปี้ใหม่นี้ ทำให้รัฐบาลได้รับผลประโยชน์มากขึ้นและทำให้ระเบียบการใช้เงินเกี่ยวกับเรื่องนี้
รัดกุมกว่าเดิม

* การผูกปี้ในหัวเมืองฝั่งตะวันตก เป็นเรื่องเกี่ยวเนื่องกับการควบคุมความสงบของ
คนจีนที่เข้ามาทำมาหากินในหัวเมืองส่วนนี้เป็นอย่างมาก ถ้ายังมีกำลังมากก็มักยุงคนจีนมิให้จ่าย
เงินค่าผูกปี้ หรือไม่ก็เรียกร้องให้ลดหย่อนจำนวนเงิน ทั้ง ๆ ที่เก็บน้อยกว่าเงินค่าส่วยของ
ราษฎรไทยอยู่แล้ว และเงินปี้ยังเก็บถึง 3 ปีต่อครั้งอีกด้วย ทำให้รัฐบาลขาดรายได้แผ่นดิน
และยังทำให้คนจีนอันธพาลได้ใจกระด้างกระเดื่องยิ่งขึ้นอีก เมื่ออังกฤษและประเทศยุโรป

¹ กจร. ร.5 ค.13/1, เรื่องการผูกปี้เงิน. (25 เมษายน - 4 ตุลาคม ร.ศ. 110)

² เรื่องเดียวกัน.

เปิดรับจดทะเบียนคนในบังคับได้มีเงินจួយโอกาสเข้าไปเป็นคนในบังคับของชาวยุโรปเหล่านี้ โดยอ้างความเดือดร้อนจากการผูกขาด เรื่องนี้รัฐบาลให้ความระมัดระวังในการดำเนินนโยบายอย่างมาก เพราะเกรงจะเกิดเหตุวุ่นวายและนำไปสู่การแทรกแซงของมหาอำนาจดังกล่าว จะเห็นได้จากวิธีการที่ใช้แก้ปัญหาการผูกขาดในเมืองกลางและเมืองภูเก็ต ซึ่งมีคนจีนทำเหมืองจำนวนมากโดยได้ยกเว้นการผูกขาดคนจีนเหล่านี้ตั้งแต่หลังกบฏอั้งยี่ พ.ศ. 2412 เพราะพวกจีนหัวหน้าใครองเรียนว่า ชาวจีนยากจนเหลือกำลังที่จะจ่ายเงินค่าเช่าตามที่กำหนด ถ้ายังคงเก็บตามเดิมอาจมีเหตุร้ายลุลูกความได้อีก รัฐบาลจึงให้ลดค่าผูกขาดเหลือเพียงคนละ 25 เซ็นต์ และเก็บเป็นเงินก่อนอีกมูลค่า 1 เหรียญเม็กซิกัน การที่รัฐบาลยอมลดค่าผูกขาดดังกล่าว ก็เพราะไม่แน่ใจว่าจะมีกำลังพอสกัดกั้นความวุ่นวายของอั้งยี่ได้ หากเกิดกบฏอั้งยี่อีกก็ย่อมเป็นอุปสรรคต่อความเจริญทางเศรษฐกิจ จึงต้องยอมลดค่าผูกขาดดังกล่าวเพราะสภาพการณ์บังคับ¹

พระยาพิทยโกษาได้ปรับปรุงการผูกขาดที่เมืองกลางและภูเก็ตเสียใหม่ โดยจัดเก็บเป็นแบบเดียวกับเมืองอื่น โดยเลิกการเก็บเป็นเงินก่อนเพราะในสมัยนั้นการขายเงินจัดทำโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล นอกจากนั้นยังให้เก็บค่าผูกขาดเท่ากับเมืองอื่น ๆ เพราะเกรงว่าถ้าให้เก็บตามแบบเดิมต่อไปคนจีนในเมืองอื่น ๆ จะเรียกร้องเอาอย่างบ้างซึ่งอาจจะเป็นเหตุให้เกิดความวุ่นวายได้ การเปลี่ยนแปลงครั้งนี้พระยาพิทยโกษาเป็นกำลังที่สำคัญยิ่งในฐานะผู้เสนอโครงการดังกล่าว โดยไม่เกรงกลัวอำนาจของอั้งยี่หรือคนจีนที่มีอิทธิพลอื่น ๆ ซึ่งอาจจะไม่พอใจการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว พระยาพิทยโกษาเห็นว่าควรดำเนินการเพื่อประโยชน์ของบ้านเมืองเป็นหลัก ความไม่พอใจที่เกิดขึ้นก็ย่อมมีบ้างเป็นธรรมดาเมื่อมีผู้เสียผลประโยชน์ แต่ในขณะเดียวกันก็ขอพระราชทานยกเว้นการผูกขาดให้หัวหน้าคนแซ่และนายเหมืองที่มีอิทธิพลมากกว่าร้อยคนเพื่อเป็นเกียรติยศผูกใจ จะได้ให้ความร่วมมือกับทางราชการมากขึ้น² นโยบายดังกล่าวนี้ว่าเป็นเครื่องมือที่สำคัญ ซึ่งรัฐบาลได้นำไปใช้ในหัวเมืองอื่น ๆ ด้วย

¹ กจช. ร.5 ค.13.1/5, เรื่องการผูกขาดเงิน ศก 116 (4 มิถุนายน ร.ศ.

113 - 17 พฤษภาคม ร.ศ. 117).

² เรื่องเดียวกัน

โดยให้ข้าหลวงตรวจดูว่าในระยะ 3 ปี ถ้าจีนคนใดออกเงินช่วยราชการตั้งแต่ 10 บาทขึ้นไป ให้ยกเว้นการผูกมัดเงินคนนั้นเสีย นอกจากนั้นยังได้ชี้แจง เป็นเรื่องลับเฉพาะไปยังข้าหลวงเทศาภิบาลว่า ให้พยายามชักชวนคนจีนที่มีทุนทรัพย์บริจาคช่วยโครงการต่าง ๆ ของทางราชการ เช่น การวางสายโทรเลขและการตัดถนนต่าง ๆ เป็นต้นนโยบายดังกล่าวจึงยังประโยชน์ให้ทั้งคนจีนที่ร่ำรวยซึ่งได้รับยกเว้นผูกมัดเป็นเกียรติ และสามารถทำประโยชน์ให้กับทางรัฐบาลในรูปของเงินบริจาคซึ่งมีจำนวนมากกว่าค่าผูกมัดที่ได้รับตามอัตราที่กำหนดไว้เสียอีก อย่างไรก็ตามยังมีคนจีนหลายพวกที่ไม่ต้องการ เสียค่าผูกมัดหรือได้รับยกเว้นในลักษณะดังกล่าว จึงพยายามเปลี่ยนเป็นคนในบังคับของอังกฤษ ซึ่งถ้าไม่กระทบกระเทือนผลประโยชน์ของอังกฤษโดยตรงแล้ว เจ้าหน้าที่อังกฤษในเสนาทเขตเทอลเมนต์ก็มีให้ความร่วมมือกับไทย ไม่รับชาวจีนในหัวเมืองฝั่งตะวันตกเป็นคนในบังคับ ตัวอย่างเรื่องนี้เห็นได้จากหลายกรณี เช่น กรณีของหลวงบำรุงเงินประเทศ จีนลิมยิบเตน จีนเอียวอานเยียน ซึ่งจะสมัคร เข้าเป็นคนในบังคับอังกฤษแต่ถูกยับยั้งเอาไว้ เป็นต้น² ปัญหาในที่สุดรัฐบาลก็ได้ออกกฎหมายให้จีนที่มาอยู่เมืองไทยหรือที่อพยพเข้ามาภายหลังอายุ 14 - 60 ปี ต้องเสียเงินค่าราชการเช่นเดียวกับคนไทยและให้จดทะเบียนประวัติไว้อย่างละเอียดเพื่อลดปัญหาค้างกล่าว เพราะรัฐบาลสามารถพิสูจน์ที่มาของคนจีนผู้นั้นได้มากขึ้น แต่ในทางปฏิบัติแล้ววิธีการดังกล่าวก็ไม่อาจป้องกันการเปลี่ยนเป็นคนในบังคับชาติอื่นได้ จนกระทั่งสิ้นรัชกาล

¹ เรื่องเดียวกัน.

² กจข. ร. 5 ค. 21/5. จดหมายเหตุกรมหลวงเทเวศร์โรปกการกรมหลวงมหาดไทย
สมมติอมรพันธ์ ที่ 35/19978 11 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 111.

การเก็บส่วย

รัฐบาลมีนโยบายแก้ไขการเก็บส่วยด้วยหลักการ เกี่ยวกับการจัดเก็บภาษีอากรคือ ใช้อำนาจควบคุมจากส่วนกลางมากขึ้น เพื่อแก้ไขการหาประโยชน์ส่วนตัวของเจ้าหน้าที่ ทำความเดือดร้อนให้กับราษฎรจนไม่อาจประกอบอาชีพให้เจริญกว้างขวางเท่าที่ควรได้ และที่สำคัญที่สุด เพื่อให้รัฐบาลได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากส่วนใต้เต็มที่และสม่ำเสมอ มิใช่เกิดการรวบไหล่งที่เป็นอยู่

จากการกราบบังคมทูลของพระยาพิทยโกษา แสดงให้เห็นปัญหาจากการเก็บส่วยแบบเดิมว่าก่อความเดือดร้อนแก่ราษฎรไทยทั่วไป กล่าวคือ

“ . . . พวกราษฎรไ้ความเดือดร้อนต้องอพยพไปต่างเมือง เพราะเหตุผู้ว่าราชการเมืองเกณฑ์เป็นการไม่เสมอหน้ากัน . . . ปีหนึ่งเกณฑ์หลายครั้ง . . . ไม่มีข้อบังคับว่าอย่างไรควรเกณฑ์อย่างไรไม่ควร . . . ”¹

แต่เดิมนั้นสมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกและพระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชั้น บุนนาค) ซึ่งเป็นผู้จัดระเบียบส่วยหัวเมืองแถบนี้ได้ประเมินกำหนดการเกณฑ์ใช้ราษฎรไว้ 2 พวกใหญ่ ๆ คือ² พวกหนึ่ง เรียกเลิกสมแบ่งใช้ส่วยราชการบ้านเมือง 1 ส่วน ให้เจ้าเมืองกรมการใช้ส่วย 2 ส่วน พวกนี้ต่อมาเรียกส่วนทำเค็มตัว อีกพวกหนึ่ง เกณฑ์สิ่งของ เช่น เกณฑ์ตัดกระดาน เกณฑ์คีนุก หรือ กระวาน ก็เรียกชื่อส่วนตามสิ่งที่เกณฑ์ แต่ปรากฏว่าผู้ว่าราชการเมืองมิได้แบ่งเรียกเกณฑ์ส่วยตามที่ทรงตรากำหนดไว้ อาจเป็นเพราะความต้องการสิ่งของหรือแรงงานมีน้อยลงแต่ต้องการในรูปของเงินตรามากกว่า ทั้งยังไม่สะดวกที่จะตรวจสอบว่าผู้ใดต้องถูกเกณฑ์ประเภทไหนเนื่องจากท้องที่เป็นป่าเขาทุรกันดารการคมนาคมไม่สะดวก การสำรวจจำนวนสักเลกทำได้ยาก มิฉะนั้นผู้ซึ่งที่สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก

¹ กจข. ร.5 ม.47/8, ส่วยหัวเมืองตั้งแต่วันตก (16 ธันวาคม - 28 เมษายน ร.ศ. 111).

² เรื่องเดียวกัน.

ออกมาสำรวจไว้เป็นหลัก ซึ่งจำนวนคนเกิดคนตายไม่แน่นอน แต่รัฐบาลยังไม่มีกำลังคนที่มีประสิทธิภาพเพียงพอ จึงปล่อยให้ข้าราชการเรียกเก็บส่วยทั้ง 2 แบบเป็นเงินตามชอบใจ เรียกว่า ส่วยรายเฉลี่ย ส่วนหนึ่งส่งให้รัฐบาลตามจำนวนที่ประเมินเทียบกับมูลค่าโดยประมาณของส่วยแบบเดิม นอกนั้นเป็นผลประโยชน์ของเจ้าเมือง ซึ่งตามความจริงราษฎรส่วนใหญ่ต้องเสียทั้งเงิน สิ่งของและแรงงานปีละหลายครั้ง ราษฎรเองไม่รู้วาทนต้องเสียหรือต้องถูกเกณฑ์ตามระเบียบของรัฐบาลอย่างไรบ้าง ข้าราชการและกรมการจึงบังคับตามใจชอบ ถึงแม้จะรจำนวนจริงก็ไม่อาจฟ้องร้องได้ เพราะอำนาจการปกครองและการพิพากษาคืออยู่ในมือของข้าราชการเอง ทางรัฐบาลไม่สามารถตรวจสอบได้นอกจากเร่งรัดให้ส่งตามกำหนด ราษฎรได้รับความเดือดร้อนจึงอพยพย้ายที่อยู่กันเสมอ เช่น ในพังงา และตะกั่วป่า เป็นต้น

ใน พ.ศ. 2435 รัฐบาลได้แก้ไขโดยให้อำนาจพระยาทิพโกษาควบคุมดูแลการเก็บส่วย 10 หัวเมืองฝั่งตะวันตก คือ ตรัง ปะเหลียน กระจับปี่ ภูเก็ต ถลาง พังงา ตะกั่วทอง ตะกั่วป่า ระนอง กระจับปี่ โดยได้กำหนดระเบียบการเก็บส่วยใหม่ ให้ถือจำนวนราษฎรที่ต้องเสียเงินค่าส่วยตามบัญชีระเบียบที่สำคัญคือ ให้จัดพิมพ์ตัวเก็บเงินเป็นใบเสร็จรายปี และต้องมีหมายประกาศแจ้งระเบียบให้ราษฎรทราบทั่วกันว่า ถ้าเสียค่าส่วยประจำปีแล้วไม่ต้องถูกเกณฑ์ราชการหรือสิ่งของนอกจากราชการที่พิไคกำหนดโทษข้าราชการและกรมการที่เกณฑ์ส่วยซ้ำซ้อน โดยปรับทัณฑ์ให้แกราษฎรส่วนหนึ่งและให้แก่ทางราชการอีกส่วนหนึ่ง ห้ามยกเว้นเก็บส่วยโดยพลการและห้ามจำขังบรรณาการของราษฎรเพื่อเร่งส่วย ถ้าราษฎรผู้นั้นไปค้างเวียงต้องรอให้กลับมาก่อนจึงเรียกเก็บ หากข้าราชการไม่ส่งเงินส่วยตามกำหนด จะต้องถูกลง

กจช. ร.5 ม.47/18, บันทึกพระราชดำริของรัชกาลที่ 5 ที่มีไปยังพระยามนตรีศรีวิวงค์ สำเนาที่ 120/111 และ เรื่องเดียวกัน, หนังสือราชการของพระยาทิพโกษาถึงลูกขุน ณ ศาลา ที่ 167/656 19 กันยายน ร.ศ. 111.

โทษ สำหรับผลประโยชน์ที่ให้แก่ข้าราชการ และกรมการไต่แก่งเงินส่วยที่เก็บ โดยแบ่งเป็น
ผลประโยชน์ของข้าราชการหนึ่งส่วน กรมการหนึ่งส่วน และอำเภอ กำนันคนละอีกหนึ่งส่วน
ที่เหลือเจ็ดส่วนให้ส่งเข้าคลังเมืองนั้น ๆ เมื่อจะใช้จ่ายต้องมีใบบอกแจ้งจุดประสงค์และจำนวน
เงินเพื่อขออนุญาตจากรัฐบาล¹

๗ โดยสรุปแล้วทั้งการเก็บส่วยและการผูกปิ่นนั้น รัฐบาลหวังผลทางค่านเสรษฐกิจ
ควบคู่ไปกับการปกครองประชาชนซึ่งเป็นแรงงานที่สำคัญของหัวเมืองฝั่งตะวันตก ส่วนใหญ่เป็น
การจึกระเบียบการเก็บและการใช้เงินดังกล่าวเพื่อมิให้หัวไหล เป็นผลประโยชน์ส่วนตัวของ
ข้าราชการในท้องถิ่น การปรับปรุงส่วยและการผูกปิ่นทำให้รัฐบาลมีรายได้เพิ่มขึ้น นับว่าได้
ผลตรงตามเป้าหมายที่วางไว้ที่เป็นประโยชน์แก่รัฐบาลมาก

การส่งเสริมอุตสาหกรรมเหมืองแร่คืบก

รัฐบาลได้ให้ความสนใจกับการส่งเสริมอุตสาหกรรมเหมืองแร่มากกว่ากิจการอื่น ๆ
ดังจะเห็นได้จากบทบาทของพระยาพิทยโกษาในเรื่องนี้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะในค่านเงินทุน
และการจัดหาแรงงาน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นข้อเสนอของชาห์หลวงเทศาภิบาลมากกว่าจะเป็น
นโยบายโดยตรงของรัฐบาล วิธีการปรับปรุงกิจการเหมืองแร่ในหัวเมืองแถบนี้ มักจะได้รับ
อิทธิพลจากอังกฤษซึ่งปรับปรุงหัวเมืองมลายูในเขตอิทธิพลของตนได้ผลดี เกินหน้ารัฐบาลไทย
หากยังคงนิ่งเฉยในเรื่องนี้ก็จะยิ่งทำให้เกิดข้อเปรียบเทียบกับเขตอังกฤษมากขึ้น การลงทุน
ทำเหมืองแร่ในเขตไทยก็คงไม่ขยายตัวเท่าที่ควร เพราะถึงแม้หัวเมืองไทยส่วนนี้จะมีแร่คืบก
อุดมสมบูรณ์ แต่ก็ไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลเลย มุ่งแต่จะเก็บผลประโยชน์อย่างเดียวก
พอค่านายเหมืองก็คงสมัครใจไปดำเนินการในหัวเมืองมลายู ซึ่งสามารถดำเนินการได้สะดวก
กว่าและเสียค่าสิทธิน้อยกว่า*

¹ กจ. ร.5 ม.47/8, หนังสือกราบบังคมทูลของพระยามนตรีสุริยวงษ์
(แทนสมุหพระกลาโหม) ที่ 9/1334 6 พฤษภาคม ร.ศ. 111.

รัฐบาลเองโดยเฉพาะเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย คือ กรมหมื่นคำรงราชานุภาพ (พระยศในขณะนั้น) ได้เคยกราบบังคมทูลแนวทางที่จะใช้ปรับปรุงกิจการเหมืองแร่คืบกันในหัวเมืองฝั่งตะวันตกไว้ว่า จะได้อาศัยแบบอย่างของอังกฤษที่ใช้ในเมืองไคล เคียงบริ เวลผั่ง ตะวันตกนี้ พระยาพิชัยโกษาในฐานะผู้รับนโยบายของรัฐบาลมาดำเนินการ ก็สนใจวิธีการของอังกฤษอยู่ไม่น้อยทั้งยังได้คอยศึกษาติดตามความเคลื่อนไหวของอังกฤษ เกี่ยวกับการสนับสนุนอุตสาหกรรมเหมืองแร่ใน สเตรทเซทเทอลเมนทควยการรับวิธีการของอังกฤษมาใช้ดัดแปลงให้เหมาะสมกับสภาพหัวเมืองฝั่งตะวันตกนี้ จะเห็นได้จากการดำเนินนโยบายการเงินทุน แรงงานและการปรับปรุงภาษีอากรเกี่ยวกับเหมืองแร่ ซึ่งจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไปนี้เป็นคือ

1. การยกเลิกภาษีรับซื้อแร่

แต่เดิมนั้นการทำเหมืองแร่มีปัญหาในเรื่องการขายแร่ที่ซุกได้ เพราะเหมืองแร่ประเภทนี้ไม่มีใครตั้งโรงถลุงเอง เพราะเหมืองประเภทนี้ไคแร่ไม่มาก หากราษฎรไคแร่มาก็มักจะขนไปขายโรงถลุงอื่นหรือพ่อค้าที่รับซื้อเพื่อนำไปถลุงอีกทอดหนึ่ง เดิมนั้นในเมืองภูเก็ตมีผู้รับซื้อแร่หลายรายแต่ไคเสียภาษี พระยาวิชิตสงครามเห็นว่าน่าจะต้องตั้งเป็นภาษีรับซื้อแร่ อีกประเภทหนึ่ง จึงมีใบบอกเข้ามายังกรุงเทพฯขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตซึ่งไครับความเห็นชอบและรัฐบาลได้กำหนดอัตรารับซื้อเสียเอง โดยการส่งขึ้นตรงออกไปเป็นตัวอั้งเพื่อใช้เป็นมาตรฐานกำหนดราคาซื้อให้เก็บภาษีขึ้นละบาท 8 อัฐ และอนุญาตให้หน้าแร่ไปขายนอกเมืองไคหากเจ้าของแร่ไม่ต้องการขายกับเจ้าภาษี แต่ปรากฏว่าเจ้าภาษีที่รับผูกขาดเรื่องนี้ใช้อำนาจบีบบังคับราษฎรตามใจชอบ โดยห้ามนำแร่ที่ซุกได้ไปขายที่อื่น ต้องนำมาขายที่เจ้าภาษีเพียงแห่งเดียวและยังเรียกเก็บภาษีเกินพิกัดของรัฐบาลอีกด้วย หากไม่ปฏิบัติตาม

¹ กจช. ร.5 กษ.6.5/8, เรื่องจัดการเหมืองแร่คืบกทางภูเก็ต ตะกั่วป่า มีเรื่องของอินนิเนียไปตรวจสายนำบอแร่เป็นต้น (7 พฤษภาคม ร.ศ. 112 - 24 พฤษภาคม ร.ศ. 127).

ความเจ้าภาษีที่ใช้อ่านาจจับกุม วิธีการตั้งกล่าวไข้อยู่ในเมืองพังงาและเมืองตะกั่วป่ามาแล้ว เช่นกัน ส่วนที่เมืองระนองเจ้าเมืองเป็นผู้รับซื้อผูกขาดแต่ผู้เดียวและเป็นเจ้าภาษีประเภทนี้เองด้วย¹

พระยาพิชัยโกษาไคเสนอขอยกเลิกภาษีอากรประเภทนี้ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้ทำเหมืองแร่และเหมืองอื่น ๆ ทั่วไป ซึ่งไม่มีโรงถลุงมีให้คงเสียภาษีซ้ำซ้อนและถูกเจ้าภาษีกคราคาและใช้อ่านาจบังคับตั้งกล่าว ในระยะแรกกระทรวงพระคลังมหาสมบัติไม่เห็นสมควร เกรงว่าจะทำให้รายไคแดนคืนตกต่ำลง และในทางกลับกัน การเลิกภาษีตั้งกล่าวอาจทำให้ราษฎรเดือดร้อน เพราะไม่มีผู้รับซื้อแร่ที่แน่นอนเช่นเดิม² พระยาพิชัยโกษาไคยืนยันเรื่องนี้ ควบการขอให้เจ้าหน้าที่ของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติออกไปตรวจหาข้อเท็จจริงประกอบการตัดสินใจของรัฐบาล การยกเลิกภาษีประเภทนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชปรารภว่า

“ . . . ตามความเห็นของฉันทันนี้ซึ่งเป็นผู้ไคไปถึงในตำบลเหล่านั้น เห็นว่าอากรคืบของเราก็แข็งแรงอยู่แล้ว แลยังมีเรื่องหมยหมิมต่าง ๆ เสียเปรียบเมืองแปร์ศ เมืองสดิ่งอุที่อุ้งกฤษฎไปจัดทำขึ้นใหม่มากนัก มีแตกจะเปื้อนนายละรางวัล ภาดคหยอนเสียไคอย่างนบางก็กว่าเป็นแน . . . ”³

¹ กจช. ร.5 ค.14.4 ข/6, สำเนาจดหมายพระยาพิชัยโกษากราบทูลกรมหมื่นนราธิปประพันธุพงศ์ ที่ 250/1087 11 มกราคม ร.ศ. 111.

² กจช. ร.5 ค.14.4 ข/1, เรื่องภาษีอากรหัวเมืองชายทะเลตะวันตก (17 ธันวาคม ร.ศ. 108 – 11 เมษายน ร.ศ. 112)

³ กจช. ร.5 ค.14.4 ข/6, เรื่องภาษีอากรต่าง ๆ ทางเมืองชายทะเลตะวันตก (7 มกราคม ร.ศ. 111 – 10 พฤศจิกายน ร.ศ. 112).

จากพระราชดำริดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ทรงเห็นชอบกับการยกเลิกภาษีอากรดังกล่าว เพราะเป็นอุปสรรคต่อการขยายตัวของอุตสาหกรรมประเภทนี้ ทำให้ผู้ลงทุนในหัวเมืองเมืองฝั่งตะวันตกของไทยเสียเปรียบพวกที่มีกิจการในเขตอิทธิพลของอังกฤษ นอกจากนี้ภาษีอากรก็มีได้ทำรายได้ให้กับรัฐบาลมากนัก เมื่อเทียบกับผลเสียที่เกิดขึ้นแล้วไม่คุ้มค่ากัน เจ้าภาษีก็มีโทษตามพิภคที่กำหนด แต่ตั้งอัตราราคาเอง หาบละประมาณ 18 - 19 เหยียบู เพราะราคาที่รัฐบาลตั้งไว้เป็นราคาเก่าเมื่อครั้งราคาดีบุกในตลาดทั่วไปยังไม่สูงนัก หากจะตั้งราคาใหม่รัฐบาลก็ยังไม่สามารถหามาตรการกำหนดราคาที่เหมาะสมกับเนื้อแร่ดีบุกหัวไป ซึ่งมีหลายระดับได้ ขณะเดียวกันหากจะใช้วิธีการเก็บภาษีประเภทนี้ต่อไป รัฐบาลเห็นว่าจำเป็นต้องให้อำนาจผูกขาดซื้อแร่แก่เจ้าภาษีด้วย เพื่อเป็นเครื่องมือบังคับราษฎรให้นำแร่มาขายตามปริมาณที่ต้องการ ถ้ายกเลิกเสียก็คงไม่มีผู้รับประมวล การยกเลิกภาษีประเภทนี้ กระทรวงการคลังโดยกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ได้ตรงตรวจตราหาข้อเท็จจริงในที่สุดจึงเห็นสมควรให้ยกเลิกไปใน พ.ศ. 2435¹

2. การสนับสนุนคานเงินทุน

เงินทุนที่รัฐบาลช่วยเหลือบรรคานายเหมืองและผู้ประกอบการอาชีพคานเงินทุนด้วยการให้เงินในอัตราดอกเบี้ยต่ำหรือไม่ก็ยกเว้นดอกเบี้ย อย่างไรก็ตามในระยะแรกการให้เงินทุนไม่ค่อยได้ผล เพราะผู้ว่าราชการเมืองเกรงว่าเงินจะสูญและตนต้องรับผิดชอบ เนื่องจากมีประสบการณ์จากสมัยที่ยังเป็นเจ้าเมือง - เจ้าภาษีแบบเหมาเมือง ซึ่งให้เงินทุนแก่นายเหมืองและพ่อค้าขึ้นไปดำเนินการแล้วไม่ค่อยได้คืน แต่พระยาทิพย์โกษาพยายามให้การสนับสนุนแก่นายเหมืองในเรื่องนี้ เพื่อขยายกิจการเหมืองแร่และเพิ่มพูนรายได้ของ

¹ เรื่องเดียวกัน, สำเนาหนังสือกราบบังคมทูลของกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์
ที่ 239/14037 28 มกราคม ร.ศ. 111.

รัฐบาลในคานต่าง ๆ ค่อนข้างไปค้วย เช่น รายได้จากอากาศดิน บ่อนเบี้ย และอากาศสุรา ซึ่งขยายตัวตามกิจการเหมืองแร่ เมื่อมีคนจีนเข้ามาทำงานมากขึ้น การสนับสนุนอาชีพดังกล่าว จึงได้รับความเห็นชอบจากรัฐบาล คงจะเห็นได้จากกรณีการส่งเสริมเหมืองแร่ที่ตำบลทุ่งมะพร้าว เมืองตะกั่วทุ่ง บริเวณนั้นเป็นที่ดินอุดมสมบูรณ์ค้วยแร่ดีบุก แต่ติดขัดเรื่องขาดแคลนน้ำเพื่อใช้ในการทำเหมืองแร่ เพราะมีน้ำสมบูรณ์เฉพาะในฤดูฝนเท่านั้น เมื่อถึงฤดูแล้งก็ต้องหยุดกิจการ หันไปทำการประมงแทน พระยาทิพย์โกษาจึงเสนอขอให้รัฐบาลยอมลงทุนจัดซื้อเครื่องสูบน้ำใหญ่ทำเหมืองสัก 3 - 4 หมื่นเหรียญเม็กซิกัน มาตรการดังกล่าวจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่รัฐบาลระยะยาว เพราะเมื่อมีการขยายตัวของกิจการเหมืองแร่ ภาษีผลประโยชน์ต่าง ๆ ก็จะมาตามจำนวนมาก เรื่องนี้กระทรวงพระคลังมหาสมบัติรับไว้พิจารณาและไต่ถามมาตรการที่รัดกุมเพื่อดำเนินการต่อไป¹

* ใน พ.ศ. 2434 ข้าหลวงใหญ่ผู้นี้ก็ได้ดำเนินการตั้งเครื่องเจาะหินสำหรับตรวจแร่เข้ามาเพื่อใช้หาสายแร่ไครวดเร็วและแน่นอนขึ้น อย่างไรก็ตามนายเหมืองส่วนใหญ่ยังคงนิยมสำรวจทางแร่แบบเก่าเพราะขาดเงินทุนซื้อหาเครื่องอุปกรณ์ มีแต่ นายเหมืองใหญ่ ๆ เท่านั้นที่สามารถจะพัฒนาเทคนิคของตนให้ทันสมัยขึ้น เช่น หลวงบำรุงเงินประเทศ หลวงอรามสาครเขตร จีนเอียวอวียงเยียน หลวงสุนทรจีนประชา หลวงประเทศจีนนารักษ์ จีนตันบัวสัว จีนหลิมเกและจีนตันเลียนก² เป็นต้น แต่การให้ความสนับสนุนเรื่องอุปกรณ์ใน

¹ กจช. ร.5 ค.14.4 ก/3, จดหมายกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ถึงพระยาทิพย์โกษา ที่ 471/1492 1 พฤษภาคม ร.ศ. 111.

² เรื่องเดียวกัน.

การทำเหมืองก็มีโดกวางขวางนัก เพราะรัฐบาลเห็นว่ามีความเสี่ยงอื่น ๆ อีกหลายเรื่อง จึงเพียงแต่อนุญาตให้พระยาพิพิธโกษาจัดมาเป็นตัวอย่างแนะนำนายเหมืองเท่านั้น¹

การสนับสนุนเงินทุนให้ขยายเหมืองโดยตรงนั้น ที่สำคัญไคแก่ กรณีหลวงบำรุงจีน-ประเทศชอฮิมเงินราชการประมาณ 15,000 เหรียญ เพื่อใช้ขยายเหมืองแร่ออกไปในทะเลหลวงบำรุงจีนประเทศนี้เดิมเคยเป็นนายอำเภอจีน สมัยพระยาวิชิตสงครามเป็นนุวาราชการเมืองภูเก็ต ได้รับอนุญาตทำเหมืองที่ป่าโกงกางริมทะเลใกล้คานปากน้ำ ครั้น พ.ศ. 2438 ป่าโกงกางหมดลง หลวงบำรุงจีนประเทศให้ลูกศิษย์มุลคินถรมฝังต่อออกไปเพื่อตั้งบ่อแร่ใหม่ โดยกั้นน้ำทะเลไม่ให้ไหลเข้ามาซึ่งต้องใช้เงินลงทุนมาก พระยาพิพิธโกษาได้รายงานเรื่องนี้ไปยังรัฐบาล เสนอความเห็นสนับสนุนไปด้วยว่าสมควรให้ยืมเงินทรงออกมาก่อน เพื่อเห็นแก่ประโยชน์ในระยะยาว เพราะนอกจากจะเป็นการเริ่มวิธีการขยายเนื้อที่สำหรับทำเหมืองแร่ออกไปในทะเลแล้ว ทางราชการยังมาใช้เป็นข้ออ้างปฏิเสธ คำร้องขอลดภาษีของหลวงบำรุงจีนประเทศได้อีกด้วย รัฐบาลเห็นด้วยและให้ดำเนินการได้ แต่เนื่องจากขณะนั้นไทยนิยมนโยบายอังกฤษ ทางรัฐบาลจึงกำชับให้พระยาพิพิธโกษาสืบคตทางเมืองเปรี้ยวว่า การลดจายในลักษณะนี้ดำเนินการอย่างไรและคิดดอกเบี้ยหรือไม่ มากน้อยแค่ไหน จะได้นำมาใ้ช้บ้าง แต่เมื่อตกลงจะให้ยืมเงินทรงออกดังกล่าว หลวงบำรุงจีนประเทศถึงแก่กรรมเสียก่อน เรื่องนี้จึงยกเลิกไป² อย่างไรก็ตามแม้รัฐบาลจะสนับสนุนการให้ยืมเงินทรงออกไปทำเหมืองดังกล่าว การกู้ยืมจริง ๆ นี้ก็ไม่ปรากฏว่ามีมากนักเพราะต้องมีทรัพย์สินไปค้ำประกัน

¹ กจช. ร.5 ค.14.4 ก/3, เรื่องภาษีอากรเมืองตะกั่วทุ่ง (30 เมษายน ร.ศ. 111 - 15 กรกฎาคม ร.ศ. 112).

² กจช. ร.5 กษ.6.1/6, สำเนาจดหมายหลวงบำรุงจีนประเทศ (ต้นเนี้ยวปี) กราบเรียนพระยาพิพิธโกษา ที่ 3/818 20 พฤศจิกายน ร.ศ. 114.

มากพอ แม้ออกเบียดค่ากว่าเอกชนแต่การกู้ยืมต้องผ่านการพิจารณาหลายชั้นก่อน เสียเวลา
มากกว่าการกู้ยืมโดยทั่วไป รัฐบาลเองมีแนวโน้มที่จะให้นายเหมื่องขนาดใหญ่กู้ยืมเงินอยู่บ้าง
แต่นอกจากกรณีของหลวงบำรุงเงินประเทศแล้วก็ไม่ปรากฏว่าได้ให้กู้ยืมอีก

3. การจักระเบียบเหมื่องแร่

ใน พ.ศ. 2434 รัฐบาลได้จัดตั้งกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยาขึ้น สังกัดกระทรวง
เกษตราธิการ เพื่อจักระเบียบการทำเหมื่องแร่แบบยุโรป เช่น การสำรวจแร่ รับประทาน
บัตร และทำอาชญาบัตร รวมทั้งตรวจสอบทำแผนที่แสดงลิขสิทธิ์ของเหมื่องแต่ละแห่ง เพราะ
มีการทำเหมื่องแร่เพิ่มมากขึ้นกว่าเดิมหลายเท่าจึงเกิดเป็นปัญหาวิวาทกันอยู่เสมอ แต่การ
ทำงานของเจ้าหน้าที่มีอุปสรรคหลายประการ เพราะส่วนใหญ่เป็นชาวยุโรปไม่รู้จักธรรมเนียม
ราชการไทย จึงเกิดขัดแย้งกับเจ้าราชการเหมื่อง นอกจากนี้เจ้าหน้าที่ยังไม่อ่านาจพอจะ
ทำงานใดก็ตามเป้าหมายรวมทั้งการเปลี่ยนกระทรวงเจ้าสังกัดหลายครั้ง จึงทำให้งานไม่ค่อ
เนื่องและไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร¹ ในระหว่าง พ.ศ. 2437 - 2443 ได้มีการปรับปรุง
อำนาจของเจ้าหน้าที่ใหม่โดยกำหนดตำแหน่งข้าหลวงราชโลหกิจ สังกัดกระทรวงมหาดไทย
และให้มีอำนาจกว้างขวางกว่าเดิมคือ ในระยะแรกมีอำนาจหน้าที่หนักไปทางการสำรวจ
แร่เท่านั้น แต่ในระยะหลังให้ทำหน้าที่ออกประทานบัตร และอาชญาบัตร เพื่ออำนวยความสะดวก
สะดวกแก่ผู้ทำเหมื่อง² แต่การทำงานของข้าหลวงราชโลหกิจยังคงไม่ประสบความสำเร็จ
เท่าที่ควรโดยเฉพาะในเรื่องการวิวาทระหว่างนายเหมื่อง เรื่องลิขสิทธิ์ที่ดินและการใช้เงินน้ำ

¹ กจข. ร.5 กษ.6.5/8, จดหมายเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีกราบทูลกรมหมื่น
สมมตอมรพันธุ์ ที่ 52/11493 7 มกราคม ร.ศ. 113.

² กจข. ร.5 ค.14.4 ก/18, สำเนาจดหมายพระยาพิทยโกษาถึงเสนาบดี
กระทรวงเกษตราธิการ ที่ 11/653 4 ตุลาคม ร.ศ. 113.

ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการทำเหมืองเพราะรัฐบาลยังไม่มีกฎหมายเกี่ยวกับเรื่องนี้ พระยา -
ทิพย์โกษาได้พยายามแก้ปัญหาเฉพาะหน้าโดยเสนอขอช่างแผนที่มาประจำหัวเมืองฝั่งตะวันตก
2 คน เพื่อจัดทำแผนที่แสดงกรรมสิทธิ์เหมืองแร่ให้ชัดเจนจะได้ใช้เป็นเครื่องมือลดปัญหาข้อ
พิพาทต่าง ๆ แต่ปรากฏว่ารัฐบาลไม่สามารถจัดส่งมาให้ได้ในทันทีที่ต้องรอถึง 2 ปี¹

โดยสรุปแล้วงานจัดระเบียบเหมืองแร่ในระยะแรกนี้เป็นเพียงงานขั้นต้นและ
รัฐบาลก็ยังไม่ให้ความสนใจอย่างเต็มที่ คงเป็นเพราะขณะนั้นกำลังเร่งปรับปรุงประเทศใน
ด้านการปกครอง เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยซึ่งรับผิดชอบดูแลกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา
ต้องรับภาระมากมาย จึงไม่สามารถดำเนินการเรื่องนี้ได้ทันเหตุการณ์ แต่ก็นับว่าเป็นการ
วางพื้นฐานที่ดีสำหรับการปรับปรุงในระยะต่อไป

4. การขยายตลาดส่งออกคิงก

รัฐบาลได้ให้ความสนใจกับการขยายตลาดส่งออกคิงกไปยังสหรัฐอเมริกา แม้จะ
แม้จะเป็นโครงการขั้นต้นและไม่ประสบความสำเร็จ แต่ก็แสดงให้เห็นแนวโน้มของนโยบาย
ที่คิงกซึ่งจะมีผลต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจต่อไป

การส่งคิงกไปยังสหรัฐอเมริกานี้เป็นข้อเสนอของมิสเตอร์ ไอแซค ที. สมิธ
(Mr. Isaac T. Smith) กงสุลใหญ่ของไทยและพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ราชทูตไทยประจำ
กรุงวอชิงตันได้มีหนังสือเข้ามาถึงรัฐบาลไทยและถึงพระยาทิพย์โกษาโดยตรงใน พ.ศ. 2438
โดยให้เหตุผลว่า ขณะนี้มีการขยายตัวทางค้าอุตสาหกรรมเกี่ยวกับแร่คิงกอย่างกว้างขวาง
ในสหรัฐอเมริกา เช่นมีการลงทุนสร้างโรงงานผลิตแร่คิงก มูลค่าถึง 50 ล้านเหรียญ
ดอลลาร์สหรัฐ รวมทั้งการขยายตัวของอุตสาหกรรมผลิตอาหารกระป๋องซึ่งต้องการคิงกแทน
กัน เรื่องนี้กระทรวงมหาดไทยเห็นชอบด้วยและแนะนำให้พระยาทิพย์โกษาคิดต่อกับกงสุลใหญ่
ของไทยโดยตรง แต่การคิดก็ไม่ประสบความสำเร็จต้องดำเนินการสืบเนื่องกันมาจนถึงสมัย

¹ กจข. ร.5 กษ.6.1/6, สำเนาจดหมายเจ้าพระยาพลเทพกราบทูลกรมหมื่น
สมมตอมรินทร์ ที่ 74/15452 15 ธันวาคม ร.ศ. 113.

พระยารสทิธิเสวีรัตน์ (โตชัก ภัทรนาวิก) กงสุลไทยได้ส่งจดหมายมาถามความเป็นไปหลังจากที่เคยคิดต่อมาเมื่อ 5 ปีที่แล้วแต่ไม่ปรากฏว่าไทยได้ส่งคิบบอกไปขายที่สหรัฐอเมริกาโดยตรงที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากมีอุปสรรคหลายประการ เช่น ระหว่างนั้นอยู่ในระยะเปลี่ยนตัวข้าหลวงเทศาภิบาลถึงสองครั้ง การทำงานจึงชักช้าและไม่ต่อเนื่องกันรวดเร็วเท่าที่ควร ส่วนทางด้านเอกชนก็มีปัญหา เพราะเคิมพอค้าและนายเหมืองของหัวเมืองฝั่งตะวันตกมักอาศัยทุนจากนายหนุโนปิ้งและสิงคโปร์ของอังกฤษมาโดยตลอด ถ้าส่งคิบบอกไปขายที่อเมริกา พอค้าในเขตอิทธิพลของอังกฤษต้องเสียประโยชน์เพราะราคาคิบบอกขายจะสูงขึ้นตามความต้องการของตลาดที่ขยายออกไป และปริมาณแรกคิบบอกที่ตลาดปิ้งและสิงคโปร์จะได้อีกย่อมลดน้อยลงไปด้วย อาจมีผลกระทบกลับมาถึงความสนับสนุนทางการเงินที่เคยได้รับจากนายหนุโนในเมืองท่าเหล่านั้น นอกจากนี้พอค้าและนายเหมืองไทยยังไม่รุกรานนิยมและวิธีการค้าต่าง ๆ ของทางตลาดอเมริกาเกรงจะเสียเปรียบผิดกับการค้าขายในตลาดที่ชำนาญอยู่แล้ว เรื่องนี้จึงเงียบหายไปในที่สุด¹

5. การจัดการแรงงาน

เมืองแรกที่โชทันและแรงงานมากคือ เมืองคล่า เป็นเมืองที่ผลิตแร่คิบบอกได้มาก นำรายได้มาให้รัฐบาลจำนวนสูงกว่าเมืองประเภทอื่น พระยาพิทยโกษาจึงได้ให้ความสนใจกับความเป็นไปของเมืองประเภทนี้ โดยเฉพาะการขาดแคลนแรงงานซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญใน พ.ศ. 2435 ทางราชการได้สำรวจพบว่าเมืองต่าง ๆ ยังขาดกสิประมาณถึง

¹ กช. ร.5 กษ.6.1/6, เรื่องส่งคิบบอกไปอเมริกา (3 มิถุนายน ร.ศ. 118 -- 20 กันยายน ร.ศ. 118).

1820 คน¹ เพราะก๊ลิจิ้นไม่นิยมเข้ามาทำงานในหัวเมืองไทย เนื่องจากสาเหตุหลายประการด้วยกันดังนี้²

ประการแรก ระบบการจ่ายค่าแรงไม่ทันต่อความต้องการของก๊ลิ ระยะเวลาที่เริ่มทำงานนายเหมืองยังไม่ตกลงค่าจ้างว่าจะให้เท่าไร ดังนั้นระหว่างทำงานถากถางใช้เงินทองก็ยืมจากนายเหมืองและเสียดอกเบี้ยร้อยละสามต่อเดือน เมื่อทำงานครบปีจึงจ่ายค่าแรง ถ้าปีใดใดค่าไรคือนายเหมืองก็จ่ายเต็มราคา ถาขาดทุนจ่ายเพียงหนึ่งในสี่ของราคาที่ตกลงกัน บางทีก็ไม่จ่ายเลยโดยอ้างว่าขาดทุนมาก ก๊ลิจึงได้รับความเดือดร้อนจากการจ่ายค่าแรงด้วยระบบดังกล่าว ซึ่งไม่เป็นธรรมอย่างยิ่ง เพราะก๊ลิจิ้นต้องทำงานหนักโดยปราศจากหลักประกันที่แน่นอนว่าจะได้รับค่าจ้างตามสมควร ทั้งยังต้องตกเป็นลูกหนี้ของนายเหมืองและชื่อของนายเหมืองนำมาขายราคาสูงโดยไม่มีทางหลีกเลี่ยง เมื่อได้รับค่าแรงแล้วก็ต้องไรหนี้ นายเหมืองเสียส่วนใหญ่ เหลือเก็บใช้เองเพียงเล็กน้อย บางรายหักหนี้แล้วไม่เหลือเลยหรือยังไม่พอใช้หนี้ก็ต้องทำงานให้นายเหมืองต่อไป ก๊ลิจิ้นจึงไม่มีโอกาสเก็บเงินส่งไปให้ครอบครัวหรือสร้างฐานะของตนเองให้มั่นคงกว่าเดิมใคสภพดังกล่าวทำให้ก๊ลิจิ้นไม่นิยมเข้ามาทำงานในเหมืองแร่งตั้งแต่วันคกมากนัก นายเหมืองจึงแก้ปัญหาโดยอาศัยนายหนาซึ่งมักเป็นจีนหัวหนาค้นแซ่ไปนำเงินอพยพมาจากเมืองจีนโดยตรงแต่ก็ยังไม่พอกับความต้องการ

ประการที่สอง เมื่อไปรับเงินอพยพมาเอง เรือชนก๊ลิเหล่านั้นจำเป็นต้องแวะพักและเปลี่ยนเรือที่สิงคโปร์และปีนังก่อน เงินอพยพก็มักถือโอกาสหลบหนีขึ้นไปทำงานที่เมืองท่า

¹ กจร. ร.5 กษ.6.1/6, เรื่องจดหมายกราบบังคมทูลของพระเจ้าอนงยาเชอกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ (ไม่ปรากฏวันเดือนปี).

² เรื่องเดียวกัน.

เหล่านั้นซึ่งมีสภาพคิดว่าเสียจำนวนมาก จึงทำให้นายหน้าชาคทุนเพราะพวกนี้ใช้วิธีเดินทางมาก่อนจ่ายค่าธรรมเนียมหรือหลังจากไต่ทำงานแล้ว นายหน้าจึงไม่นิยมลงทุนเดินเรือขนส่งเกลือมายังหัวเมืองแถบนี้ เพราะเสียค่าโสหุ้ยคั่งกล่าวเป็นจำนวนมาก

นอกจากนายหน้าจะต้องประสบปัญหาจากการเก็บค่าธรรมเนียมจากเกลือจีนแล้ว ยังต้องประสบปัญหาการเก็บค่าขนส่งเกลือคั่งกล่าวจากนายเหมืองกวย ตามปกตินายเหมืองตกลงจ่ายให้นายหน้าจีนเป็นค่าเกลือจีนคนละ 10 — 12 เหรียญ แต่มักจ่ายเป็นงวด ๆ ละ 5 — 6 เหรียญ เวลาที่จ่ายก็ไม่อาจตกลงแน่นอนได้ บางทีนายเหมืองอ้างว่าเหมืองชาคทุนหรือเกลือนี้ไปกึ่งคไม่จ่ายเงินคั่งกล่าว ดังนั้นนายหน้าจีนจึงไม่นิยมดำเนินการขนส่งเงินอพยพจากประเทศจีนโดยตรงให้กับนายเหมือง จึงเกิดขาดแคลนแรงงานขึ้นในหัวเมืองแถบนี้¹

พระยาพิทยโกษาได้เสนอวิธีแก้ไข ให้นายหน้าไปรับเงินอพยพเดินทางมายังหัวเมืองฝั่งตะวันตกโดยไม่ต้องเปลี่ยนเรือที่สิงคโปร์หรือปีนัง และจะจ่ายค่าธรรมเนียมการวางเรือให้เงินอพยพทุกคนคนละแปดเหรียญ นายเหมืองจะทวงเก็บเงินจำนวนนี้มาใช้คืนเมื่อได้รับเกลือเหล่านั้น เรื่องนี้พระยาพิทยโกษาคำเนิการไปโดยผลการเพื่อให้พ้นข้อเหตุการณ์ ปรากฏว่าวิธีการคั่งกล่าวโดยลี้ สามารถหากเกลือได้พอกับความต้องการ ส่วนเงินตรองนั้นเดิมประมาณไว้ว่าจะต้องจ่ายให้ค่าธรรมเนียมของเกลือจีน 1,840 คน เป็นเงินประมาณ 14,720 เหรียญ แต่ปรากฏว่าไต่จ่ายไปประมาณ 3,000 — 4,000 เหรียญเท่านั้น เพราะบรรดานายเหมืองอยากไต่เกลือไปทำงานโดยเร็ว จึงจ่ายค่าธรรมเนียมให้เกลือจีนเองเป็นการจงใจลวงหน้า เมื่อเรือมาถึงพระยาพิทยโกษาก็มอบเกลือให้นายเหมืองที่จ่ายค่าธรรมเนียมก่อน เรื่องนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเห็นชอบด้วย แต่ได้ทรงตำหนิว่าควร

¹เรื่องเดียวกัน.

จะมีใบบอกเข้ามายังกระทรวงกลาโหมซึ่งคเลหัวเมืองฝั่งตะวันตกอยู่ในขณะนั้น มีใ้ช้จ่ายเงินหลวงตามใจชอบมิฉะนั้นต่อไปอาจทำให้เงินหลวงเสียหายได้

อย่างไรก็ตามการแก้ปัญหาแรงงานดังกล่าว เป็นเพียงการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ผลในระยะสั้นเท่านั้น เพราะมีไ้แก่ที่คนเทศซึ่งไ้แก่สภาพการจ้างกุดสินที่ไม่เป็นธรรม ปัญหาดังกล่าวจึงเกิดขึ้นอีกในระยะต่อ ๆ มา แต่ก็นับว่าพระยาทิพยโกษาไ้พยายามรักษาผลประโยชน์ของทางราชการไว้ เพราะหากไม่มีแรงงานทำเหมืองเพียงพอทำให้ผลผลิตที่ไ้ค่าลง รายไ้ของรัฐบาลก็ลดคนอยลงตามไปควย

6. การส่งเสริมเกษตรกรรม

นโยบายคานนี้ของรัฐบาลไม่ปรากฏชัดนัก เพราะไ้ความสนใจกับการปรับปรุงเหมืองแร่คืบมากกว่า ข่าหลวงเทศาภิบาลเองก็ตองค้ำเนินตามนโยบายรัฐบาล จึงไม่อาจหันมาสนใจปรับปรุงการเกษตรไ้มากเท่าที่ควร งานส่วนใหญ่จึงเป็นการปรับปรุงในหัวเมืองครึ่งของพระยาธิษฐานประคิษฐุ์ กล่าวคือ หลังจากสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ไ้พยายามปรับปรุงเมืองครึ่งไ้เจริญเป็นเมืองใหญ่ แต่ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร เมืองครึ่งจึงทรคิโถมมาเป็นลำดับ บวรราชการคนต่อ ๆ มาไม่สามารถแก้ปัญหาในเรื่องการทำมาหากินของราษฎรไ้เจริญรุ่งเรืองไ้ เพราะมุ่งแต่จะหาผลประโยชน์จากการทำเหมืองแร่คืบไ้โดยไม่สนใจที่จะไ้ประโยชน์จากพื้นที่ซึ่งเหมาะกับการเพาะปลูก การเก็บภาษีอากรจึงตกค้ำกว่าเมืองอื่น ๆ ราษฎรก็พากันไปทำมาหากินในเมืองอื่นมากขึ้นเรื่อย ๆ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชค้ำเนินหัวเมืองฝั่งตะวันตกใน พ.ศ. 2433 ไ้ทอดพระเนตรเห็นความเสื่อมโทรมของเมืองนี้ จึงโปรดค้ำให้พระยาธิษฐานประคิษฐุ์ (คคชิมปี) บวรราชการเมืองกระบรีย้ายมาปรับปรุงเมืองครึ่งในปีเดียวกันนี้¹น่าจะ

¹ กจช. ร.5 กษ.6.1/6, ค่นร่างพระบรมราชโองการไปยังพระยาทิพยโกษา ที่ 20/4016 9 มิถุนายน ร.ศ. 112.

² กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดารภาคที่ 50, หน้า 76.

เป็นเพราะ ทรงเห็นว่ามีความรุ่มรวยความชำนาญด้านเศรษฐกิจของหัวเมืองฝั่งตะวันตก ในฐานะที่เป็นสมาชิกตระกูล ณ ระนอง ซึ่งสามารถปรับปรุงเมืองระนองให้กลายเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจได้

สถาปนาศาสตร์ของเมืองศรีซึ่งประกอบด้วยที่ราบหลายแห่งมีทางน้ำไหลผ่านอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูกยังไม่ค่อยได้ใช้ให้เป็นประโยชน์ พระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ จึงให้ความสนใจเรื่องนี้เป็นอย่างมาก โดยเน้นโครงการปลูกพืชเพื่อส่งออกและพืชเพื่อบริโภคภายในหัวเมืองได้แก่การปลูกข้าว พริกไทย จันทน์เทศ มะพร้าว กาแฟ และหมาก เป็นต้น

สำหรับการปลูกข้าวไม่ใช่อาชีพที่ราษฎรนิยมมาก่อนเพราะแต่เดิมนั้นมักใช้วิธีหาสินค้าไปแลกข้าวจากเมืองอื่น ๆ เช่นจากพัทลุง ไทรบุรี ชุมพร นครศรีธรรมราช พระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ ได้ส่งเสริมการทำนาของราษฎรให้มากขึ้น โดยแก้ไขธรรมเนียมการจับจองที่ดินซึ่งเป็นอุปสรรคแก่การขยายเนื้อที่ปลูกข้าว ด้วยการประกาศให้ราษฎรที่ยังไม่มีที่ดินเป็นของตนเองไปแจ้งต่อกำนันขอจับจองที่ดินว่างเปล่าในตำบลนั้น ๆ แล้วประกาศการจับจองดังกล่าวในที่สาธารณะตามตำบล อำเภอ และศาลากลางจังหวัดแห่งละ 7 วัน ถ้ายังไม่มีผู้ใดนำหลักฐานแสดงกรรมสิทธิ์ในที่ดินนั้น ๆ มายื่นต่อทางการภายในระยะเวลาดังกล่าว ที่ดินก็จะตกเป็นกรรมสิทธิ์ของราษฎรผู้จับจอง เมื่อนั้นมีที่ดินของตนเองแล้ว ต้องใช้เพื่อการเกษตรตามข้อบังคับของพระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ คือให้ทำนาภายใน 3 ปี ตลอดเวลานั้นก็ได้เสนอขอให้ทางรัฐบาลงดเก็บอากรค่านา เพื่อเป็นการสนับสนุนให้ราษฎรหันมานิยมการทำนามากขึ้น ซึ่งวิธีการใด่กล่สามารถเพิ่มผลผลิตข้าวจนพอเลี้ยงตัวเองและส่งออกขายเมืองอื่น ๆ ที่ไม่ได้ใช้ที่ดินเพื่อประโยชน์ในการเกษตรมากนักด้วย¹

¹ กจช. ร.5 ม.53/27, เรื่องพระยาตรังจัดราชการบ้านเมืองต่าง ๆ

ส่วนการปลูกพืชเพื่อส่งออกเป็นสินค้านั้น พระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ ได้พยายามส่งเสริมให้ราษฎรหันมาทำเป็นอาชีพเกษตรกรรมอย่างจริงจังด้วยการสนับสนุนการปลูกพืชที่ขายได้ราคาดีรวมทั้งหาตลาดส่งสินค้าเหล่านั้นให้ราษฎรด้วย เพราะนอกจากจะเป็นผู้วางราชการแล้วพระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ ยังเป็นเจ้าภาษีผูกขาดแบบเหมาเมืองที่ยังไม่ได้เปลี่ยนเป็นการจัดเก็บแบบใหม่ เพราะยังไม่ครบเวลาที่ประมุขไว้ การส่งเสริมดังกล่าวจึงเป็นเพราะความรับผิดชอบที่ได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยและมีผลประโยชน์ร่วมอยู่ด้วย

พืชที่พระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ แนะนำให้ราษฎรปลูกได้แก่ พริกไทย มะพร้าว กาแฟ และจันทน์เทศโดยพิจารณาจากความต้องการของตลาดในสิงคโปร์และปีนังเป็นหลัก พระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ ใช้วิธีบังคับให้แต่ละครอบครัวในทุกตำบลต้องปลูกหมาก 100 ต้น มะพร้าว 50 ต้น กาแฟพันธุ์บาบีเรียน 50 ต้น ทางราชการเป็นผู้จัดหาพันธุ์เพาะชำไว้ให้ พันธุ์ไม้ดังกล่าวให้ผลเร็ว เช่น กาแฟ ให้ผลภายในสองปี ส่วนหมากและมะพร้าวให้ผลภายใน 6 ปี รัฐบาลได้ให้การสนับสนุนโดยยินยอมลดหย่อนภาษีให้ในระยะแรกด้วยตามข้อเสนอของพระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ ดังนี้คือ

" . . . ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้แก่ราษฎรซึ่งไปปลูกต้นหมาก มะพร้าว เขาแพะใน 10 ปี ไม่ต้องเสียเงินอากรอย่างหนึ่งอย่างใด ถ้าราษฎรใดทำการเหมืองคังกลาวนี้ราษฎรจะมั่งมี บ้านเมืองก็จะเจริญ ของทั้งสามอย่างนี้ ถ้าออกจากเมืองเก็บภาษี 10 ซัก 1 แลผลประโยชน์แผ่นดินนั้นก็คงจะมากขึ้น . . ."¹

ศูนย์วิทยุทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กช. ร. 5 ฉ. 53/24, เรื่องพระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ มีความเห็นจัดการบ้านเมืองและให้พระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ ทำรายงานสินค้าเมืองตรัง เมืองปะเหลียน (28 มกราคม ร.ศ. 111 - 16 พฤษภาคม ร.ศ. 112).

นอกจากการส่งเสริมในลักษณะข้างต้น พระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ ยังได้พยายามจัดหาเงินทุนสำหรับผู้ที่ทำสวนขนาดใหญ่ เช่น สวนพริกไทยและสวนจันทน์เทศ โดยขออนุมัติยืมเงินหลวงมาถึงปีละ 50,000 บาท แยกจากเงินงบประมาณสำหรับบำรุงเมืองครึ่งทั้งหมด 100,000 บาท ทั้งนี้ยวราชการเป็นผู้รับผิดชอบนำเงินคืนตามจำนวนที่กู้ยืมไป ขณะเดียวกันในฐานะที่เป็นเจ้าภาษีผูกขาดซึ่งยังมีโคยกเล็ก เพราะยังไม่ครบกำหนดที่ประมูลไว้ครั้งสุดท้าย พระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ ต้องคอยสำรวจความต้องการของตลาด เพื่อกะปริมาณสินค้าให้เหมาะสม มิฉะนั้นก็จะต้องขาดทุนไปด้วย เช่น เมื่อราคาพริกไทยในตลาดที่ปีนังเริ่มต่ำลง เพราะพริกไทยมีปริมาณมากเกินไป ความต้องการของตลาด พระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ ได้แนะนำให้ชาวสวนปลูกพืชอย่างอื่นไว้ขายทดแทน จะได้ไม่ขาดทุนมากกว่าที่ควรคือ แทนที่จะเพิ่มการปลูกพริกไทยได้แนะนำให้ราษฎรปลูกมะพร้าวและจันทน์เทศเตรียมไว้ขายแทน² พระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ ยังให้ความสนใจปรับปรุงการคมนาคมซึ่งเป็นปัจจัยสนับสนุนการค้าขายให้ดีขึ้นกว่าเดิมด้วย เช่น ใน พ.ศ. 2434 ได้เกณฑ์แรงงานราษฎร เพื่อตัดถนนและสร้างท่าเรือใหม่ในเขตตำบลกันตังใช้เป็นท่าเรือส่งสินค้าออก ตัดถนนเชื่อมการคมนาคมระหว่างตำบลต่าง ๆ ที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจ เช่น จากตำบลท่าแกมคำถึงตำบลบางรักและสวนพริกไทย และตัดถนนเชื่อมต่อกับเขตเมืองพัทลุงด้วย คือ จากตำบลบางรักถึงเขตเมืองพัทลุง รวมทั้งหมดได้ตัดถนนไว้ 7 สายระยะทางกว่า 600 เส้น³

¹ Warrington Smyth, "Note on A Journey to The South-Western Provinces of Siam," The National Geography (1895): 28.

นายวารินทร์ สมิธ บันทึกไว้ว่าประมาณ พ.ศ. 2437 เมืองตรังส่งพริกไทยออกประมาณปีละ 60,000 picul (3,628,800 กิโลกรัม) มูลค่าประมาณ 485,600 เหรียญ.

² กจข. ร.5 ม.53/27, จดหมายของพระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ กราบบังคมทูลกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ 6 มกราคม ร.ศ. 116.

³ เรื่องเดียวกัน.

การปรับปรุงเมืองศรีในระบายนี้นี้โดยลี้ เพราะสามารถเพิ่มผลผลิตพืชส่งออกได้มากจะเห็นได้ว่าใน พ.ศ. 2434 เมืองศรีมีรายได้จากการขายสินค้าเพียง 222,700 เหรียญ ต่อมาใน พ.ศ. 2440 หลังจากที่พระยารัษฎานุประดิษฐ์มาเป็นผู้ว่าราชการแล้ว 6 ปี เมืองศรีมีรายได้จากสินค้าออกเพิ่มขึ้นเป็น 500,000 เหรียญ¹ อย่างไรก็ตามรายได้ของเมืองนี้ขึ้นอยู่กับสภาวะตลาดต่างประเทศ โดยเฉพาะที่ปีนัง ซึ่งรัฐบาลไทยไม่สามารถจะควบคุมได้ เช่น ใน พ.ศ. 2436 ราคาพริกไทยตกต่ำมากรายได้ของรัฐบาลจากภาษีประเภทนี้ลดลงด้วย พระยารัษฎานุประดิษฐ์ซึ่งเป็นเจ้าเมือง - เจ้าภาษีขอพระราชทานลดจำนวนเงินภาษีพริกไทยจากหาบละ 25 เหรียญเหลือเพียง 8 - 9 เหรียญเท่านั้นเพราะพริกไทยมีในตลาดมากมาจากเมืองต่าง ๆ แถบมหาสมุทรอินเดียตอนใต้เช่น ที่อัสสัม และยะโฮร์ถึงปีละ 25,000 - 26,000 หาบและ 22,000 - 23,000 หาบตามลำดับ ในเดือนมกราคม พ.ศ. 2436 พระยารัษฎานุประดิษฐ์เคยกราบบังคมทูลกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ รong เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ขอคืนการผูกขาดแมจะยังเหลือเวลาที่ประมูลไว้ถึง 3 ปี ขอเก็บในฐานะเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลโดยตรงแบบ "ราชาธิปไตย" ตามนโยบายของรัฐบาลขณะนั้น แต่ปรากฏว่ารัฐบาลไม่อนุมัติคงให้ทำไปตามเดิมก่อน กรมหมื่นนราธิป - ประพันธ์พงศ์ทรงเห็นว่าพระยารัษฎานุประดิษฐ์เกรงจะไต่ถามไต่สวนว่าทำไมได้กำไรที่น้อยกว่าเดิม ทั้ง ๆ ที่ได้รับพระราชทานเงินหลวงไปทำทุนถึง 100,000 บาท โดยไม่ต้องเสียดอกเบี้ย การขอคืนการผูกขาดภาษีนี้อาจจะเป็นด้วยเหตุสองประการคือ

ประการแรก พระยารัษฎานุประดิษฐ์ต้องการสนองนโยบายของรัฐบาลที่ต้องการปรับปรุงการจัดเก็บภาษีอากรใหม่ จึงให้ความร่วมมือคืนภาษีที่ประมูลไว้โดยไม่ต้องให้รัฐบาลเรียกคืนเช่นกรณีพระบริสุทธิโลหภูมิ เพื่อให้รัฐบาลเห็นถึงความตั้งใจปฏิบัติราชการ

¹ กจ. ร.5 ม.53/24 , เรื่องพระยารัษฎานุประดิษฐ์มีความเห็นจัดการบ้านเมืองและให้พระยารัษฎานุประดิษฐ์ทำรายงานสินค้าเมืองศรี เมืองปะเหลียน (28 มกราคม ร.ศ. 111 - 16 พฤษภาคม ร.ศ. 112).

ประการที่สอง อาจเป็นเพราะทำไปอีกก็ให้ครบตามที่ประมวลไว้ก็เกรงจะไม่คุ้มกับ
ทุนหรือไถ่กำไรน้อยไป ดังจะเห็นได้ว่าพระยารัชฎานุประดิษฐ์ฯ เคยขอลดจำนวนภาษีแต่ไม่
สำเร็จ จึงขอคืนสิทธิผูกขาดเพราะพริกไทยราคาตกมาก อย่างไรก็ตามเมื่อรัฐบาลอ้างว่ายังไม่
พร้อมจะรับโอนการจัดเก็บภาษีมาเป็นของรัฐบาลโดยตรง พระยารัชฎานุประดิษฐ์ฯ ก็รับเป็น
เจ้าภาษีต่อไปจนครบตามกำหนดเวลาใน พ.ศ. 2438¹ และดำเนินนโยบายปรับปรุงเศรษฐกิจ
เมืองศรีนครินทร์การปลุกมะพร้าว จันทน์เทศ และหมากทดแทนพริกไทยตลอดมาจนกระทั่งย้าย
ไปดำรงตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ตใน พ.ศ. 2445

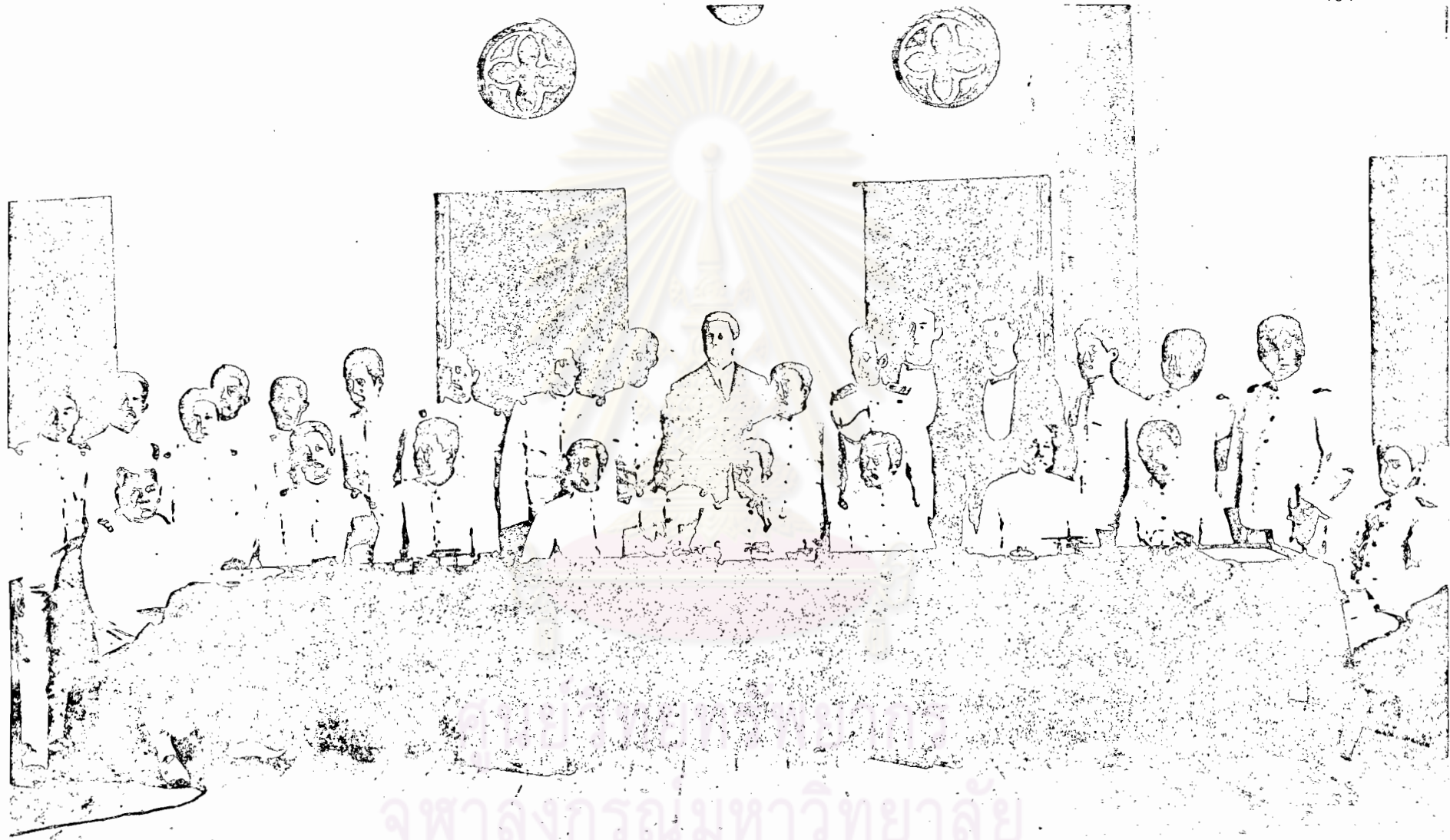
จากการศึกษาวิเคราะห์นโยบายเศรษฐกิจหัวเมืองฝั่งตะวันตกสมัยรัชกาลที่ 5
ระยะแรกนี้อาจจะสรุปได้ว่ารัฐบาลสามารถดำเนินการเร่งรัดจัดเก็บภาษีอากรได้ผลดี โดย
ยกเลิกระบบเจ้าเมืองเจ้าภาษีให้เจ้าหน้าที่เป็นผู้เก็บผลประโยชน์ที่สำคัญของทางราชการ
โดยตรง แต่ก็ยังคงให้มีการประมูลรับผูกขาดภาษีอากรปลักย่อยหรือประเภทที่รัฐบาลไม่มีกำลัง
ความสามารถจะดำเนินการเองได้ วิธีการทั้งสองดังกล่าวสนองนโยบายของรัฐบาลได้คือใน
ด้านการเพิ่มรายได้แผ่นดินขึ้นมากกว่าเดิม ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการดำเนินนโยบายของ
รัฐบาลในส่วนหัวเมือง คือพระยาพิทยโกษา ซึ่งนับได้ว่าเป็นผู้ที่สามารถทำงานได้อย่างมี
ประสิทธิภาพพื้นฟูอุปสรรคสำคัญ คืออิทธิพลของเจ้าเมือง - เจ้าภาษีกลุ่มเดิม และยังมีส่วน
สำคัญในการเริ่มปรับปรุงกลไกทางการปกครองด้านต่าง ๆ รวมทั้งด้านการรักษาความ
สงบภายในของหัวเมืองส่วนนี้ ให้ทันสมัยมากขึ้น เพื่อเป็นเครื่องสนับสนุนการดำเนินนโยบาย
ของรัฐบาล นำสังเกตว่าขณะที่รัฐบาลให้ความสนใจกับการนำผลประโยชน์ส่วนมากเข้าสู่
ส่วนกลางและละเลยการปรับปรุงส่วนภูมิภาคแถบนี้ ญวราชการเมืองศรีนครินทร์คือ พระยารัชฎา-
นุประดิษฐ์ฯ ได้แสดงความสามารถปรับปรุงเศรษฐกิจเมืองศรีนครินทร์ทางด้านการเกษตรมากขึ้น
ซึ่งเป็นการส่งเสริมรายได้ของราษฎรในหัวเมืองนั้นด้วย พร้อมกับพยายามปรับปรุงการ

¹ กจช. ร.5 ศ.14.4 ข/6, เรื่องภาษีอากรต่าง ๆ ทางเมืองชายทะเลตะวันตก
(7 มกราคม ร.ศ. 111 - 10 พฤศจิกายน ร.ศ. 112).

สาธารณูปโภคเช่น การคมนาคมทางบก ท่าเรือ และการรักษาความปลอดภัยชายฝั่งให้ดีขึ้น ขณะที่พระยาพิทยโกษาสามารถจัดส่งภาษีผลประโยชน์ต่าง ๆ ไปให้รัฐบาลได้ถึงปีละ 500,000 เหรียญเม็กซิกันต่อปี ก็ปรากฏว่าค่าใช้จ่ายเพื่อประโยชน์ของราษฎรในหัวเมืองนี้ น้อยกว่าที่ควรจะเป็น ทำให้โครงการต่าง ๆ ที่ริเริ่มไว้ค้แล้วไม่ได้ผลเท่าที่คาดไว้ เช่น การตั้งกองพลตระเวนแจกจ่ายเงินเดือนน้อย เพราะไม่ได้จัดงบประมาณไว้ให้เพียงพอทั้ง ๆ ที่เป็นงานซึ่งต้องรับผิดชอบสูง ดังนั้นจึงเป็นช่องทางให้พลตระเวนหาประโยชน์ในทางมิชอบเพื่อเลี้ยงชีพการก่อสร้างที่อำนวยความสะดวกแก่ประชาชนก็มีเพียงการตัดถนนสายสั้น ๆ มูลค่าประมาณ 100 เหรียญเม็กซิกัน¹ ส่วนใหญ่รัฐบาลพยายามผลักดันให้กับผู้มีฐานะดีในท้องถิ่น เป็นผู้บริจาคเงินและราษฎร เป็นผู้บริจาคแรงงานก่อสร้างหรือปรับปรุงสาธารณูปโภคเองทั้ง ๆ ที่ได้เสียภาษีอากรให้รัฐบาลในรูปต่าง ๆ หลายอย่างเช่น ทางคานคนเงินไ้รับความเดือดร้อน เพราะเมื่อรัฐบาลผูกขาดซื้อขายเงินเอง ก็ได้นำเงินคุณภาพต่ำมาขายในราคาสูง ประมาณว่ารัฐบาลเก็บภาษีเบ็ดเสร็จถึงร้อยละ 40 จากรายได้ของกูดี้ นายเหมืองเองก็ต้องเสียอากรคิมุกเบ็ดเสร็จมากกว่าร้อยละ 16.66 หรือหกปีชักหนึ่งปีซึ่งต่อมาต้องเสียเป็นสิบปีชักหนึ่งปี² แม้จะต้องเสียภาษีดังกล่าวโดยทั่วกันแล้วก็ยังต้องรับภาระเรื่องการปรับปรุงสาธารณูปโภคเองเป็นส่วนใหญ่ กว่ารัฐบาลจะได้ตระหนักถึงปัญหานี้และดำเนินการจริงจัง ก็เป็นในช่วงปลายรัชกาลเสียแล้ว ซึ่งจะได้อธิบายถึงในบทต่อไป

¹P.J.Begbie, The Malay Peninsular (Kuala Lumpur: Oxford University Press, 1964), p. 321.

²กจข. ร.5 กษ.6.4/3, หนังสือราชการปี 109 เรื่องขออนุญาตทำบ่อแร่ต่าง ๆ ในพระราชอาณาเขตสยามและขอรับผูกขาดซื้อแร่ต่าง ๆ (30 มกราคม ร.ศ. 108 - 28 มกราคม ร.ศ. 111).

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 8 การประชุมที่ศาลาภิบาล ณ.ศ. 2445 แถวบนที่นั่งที่ 5 (ขวามือ) พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหม่อมจ่างราชานุภาพ (พระยศขณะนั้น)
 แถวล่างที่นั่งที่ 7 (ขวามือ) พระยาวิบูลย์ประเทศประดิษฐ์ (ยศขณะนั้น) และ รัตนวงษ์ (ยศขณะนั้น)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ล้นเกล้าที่ ๕) (ล้นเกล้าที่ ๕)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ล้นเกล้าที่ ๕) (ล้นเกล้าที่ ๕)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ล้นเกล้าที่ ๕) (ล้นเกล้าที่ ๕)

ภาพที่ ๑ บุคคลในตระกูล ณ ระนอง ซึ่งมีบทบาทสำคัญในสมัยรัชกาลที่ ๕